

KATALOG DOMÓW I REZYDENCJI POLSKIEJ PROWINCJI PAULINÓW

W ostatnich kilkudziesięciu latach wzrosło zainteresowanie dziejami zakonu św. Pawła Pustelnika, zwanego powszechnie paulinami. Powstało szereg większych i mniejszych prac dotyczących zakonu w ogóle¹, jego początku, rozwoju i upadku. Prace te nie-

¹ Szereg prac monograficznych zapoczątkował przed laty ks. Stanisław Chodyński w krótkim lecz interesującym artykule, opartym na archiwaliach klasztoru jasnogórskiego (por. Skróty literatury). W języku węgierskim ukazała się pierwsza obszerna monografia zakonu dra Emila Kisbána: *A Magyar pálosrend története*, Budapest t. 1 1938, t. 2 1940, oparta na materiale źródłowym z wykorzystaniem dostępnej literatury. Początkom zakonu i jego ustawodawstwu poświęcił wiele miejsca o. Ferdynand Pasternak w krótkim artykule: *Powstanie zakonu Paulinów i jego najstarsze reguły*, „Prawo kan.” R. 10: 1967 nr 1 s. 195 i nn. oraz w rozprawie doktorskiej: *Najstarsze Węgierskie Reguły Zakonu Paulinów w świetle Kościelnego Prawa Powszechnego* (maszyn.), Warszawa 1964. Zagadnieniami wstępnymi powstania prowincji polskiej zajęła się Krystyna Pieradzka na marginesie studium: *Fundacja klasztoru jasnogórskiego w Częstochowie w 1382 r.*, Kraków 1939. Życiu i działalności prowincji poświęcił wiele miejsca o. Sykstus Szafraniec ZP w rozprawie doktorskiej: *Konwent Paulinów Jasnogórskich 1382—1864*, w: „Archiwum Ord. S. Pauli I Er.”, t. 1. Rzym 1966 s. 1—162. W popularnym ujęciu pisali również o zakonie: o. Kajetan Raczyński ZP na marginesie kilku wydań żywotu św. Pawła (por. tegoż: *Św. Paweł Pierwszy Pustelnik*, Leśna Podlaska 1930, oraz tegoż: *Vita di S. Paolo Primo Eremita*, Roma 1941). W tym samym duchu pisał wiele o. Alfons Jędrzejewski, głównie jednak w: *Żywot św. Pawła I Pustelnika i krótka historia zakonu Paulinów*, Rzym 1926, oraz tegoż: *Historia OO. Paulinów na Jasnej Górze w obrazach*, Częstochowa 1939.

Autorzy powyżsi na ogół dość zgodnie przyjmują, że paulini wzięli swój początek na Węgrzech z eremickiej wspólnoty, utworzonej w XIII w. Oceniając jego pierwotne ustawodawstwo wystarczająco przekonali, że na powstanie organizacji zakonu wpłynęło kilku wyższych duchownych, którzy wytyczyli mu pierwsze przepisy i reguły. Oni też spowodowali uzyskanie przez nich reguły św. Augustyna i własnych konstytucji. Zcałeni w ten sposób paulini stali się zakonem o cechach wybitnie kontemplacyjnych z dużym przywiązaniem do eremityzmu rywalizującym nawet z kartuzami (Kisbán: dz. cyt., t. 1 s. 78, 88, 108), nie pozbawionym jednocześnie elementów życia czynnego formacji kanonickiej (tamże, s. 20; J. Kłoczowski: *Wspólnoty chrześcijańskie*, Kraków 1964 s. 466). Łączenie tych skrajnych elementów stanowiło specyfikę działalności

stety tylko w bardzo skromnym zakresie objęły prowincję polską, odgrywającą bezsprzecznie wyjątkową rolę w życiu całego zakonu. Osiedlenie się paulinów w Polsce miało miejsce w 1382 r., to jest w dobie, gdy zakon zakorzenił się już w kilku państwach południowo-wschodniej Europy, cieszył się kilkoma prowincjami, wśród których naczelną rolę zajmowała węgierska, posiadająca ok. 77 domów, niemiecka ok. 20 domów i kilka pustelni, oraz istrijska i chorwacka. Powstającej nowej prowincji towarzyszyły żywe tradycje eremickie w Polsce² i owocowała ciągle działalność misyjna eremitów w epoce rodzącego się chrześcijaństwa³. Ale eremityzm nie cieszył się w Polsce takim uznaniem jak gdzie indziej i nie nie zapowiadało jego rozwoju w doskonalsze formy, w przeciwieństwie do eremitów węgierskich, portugalskich (znanych od czasu fundacji pierwszego konwentu w 1383 r. i od unii z paulinami w 1464 r.) oraz prawdopodobnie włoskich i hiszpańskich (zorganizowanych ok. 1550) i wreszcie francuskich (zatwierdzonych w 1620 r.)⁴.

Wydaje się, że czynnikiem zasadniczym, który wpływał na osiedlenie paulinów w Polsce, był wpływ Andegawenów, darzących węgierski zakon olbrzymią życzliwością. Oni to przecież troszczyli się, by fundacje paulińskie powstawały w okolicznościach szczerego szacunku do reguły i eremickiego charakteru życia. W istocie fundatorzy dbali o to, by placówki dawane im były w sytuacji nie narażającej na kontakty ze światem, oraz by członkowie nie musieli spełniać posług duszpasterskich. Zmiana sytuacji następowała wtedy, gdy protektorat Andegawenów przechodził z wolna pod

paulinów i zarazem problem pogodzenia przepisów z warunkami życia, w których się znajdowali.

Badania niektórych autorów prowadzą do sądu, że zakon paulinów nie szybko zdobył się na jeden kierunek postępowania i jasną ideologię, nawet jeszcze w okresie po otrzymaniu reguły św. Augustyna (Kisbán: *dz. cyt.*, t. 1 s. 194; Pasternak: *Najstarsze reguły*, rozdz. „Powstanie reguły” s. 42 i nn). Podobnie też przyjęcie patronatu Pawła Pustelnika jest rzeczą znacznie późniejszą niż przypuszczali popularni historycy. Paulini nazywali się pierwotnie braćmi św. Krzyża od nazwy pierwszego domu pod tym wezwaniem w Pilisz (Kisbán: *dz. cyt.*, t. 1 s. 18), później braćmi św. Augustyna i Pawła Pustelnika (*tamże*, s. 194). Oficjalne przyjęcie patronatu św. Pawła nastąpiło w 1443 r., ponownie jeszcze ok. 1530 r. (*tamże*, s. 118 i 194). Podobnie jak z ustawodawstwem i patronatem, o niejednorodnej formacji zakonu świadczy również i odmienność stroju w prowincjach: portugalskiej i włoskiej od wszystkich pozostałych (por. Kisbán: *dz. cyt.*, t. 1 s. 218).

² Według późnej już tradycji, jeszcze za czasów Władysława Jagielly występowali dwaj pustelnicy w lasach wigierskich k. Augustowa, którzy za swego patrona uważali św. Pawła Pustelnika, Por. W. Małeszewski: *Wigry*, „Tyg. II.” t. 4: 1861 s. 33—5.

³ Por. J. Kłoczowski: *Zakony na ziemiach polskich w wiekach średnich*. W: *Kościół w Polsce. Studia nad historią Kościoła Katolickiego w Polsce* pod red. J. Kłoczowskiego, t. 1 Kraków 1966 s. 390—6.

⁴ Kisbán: *dz. cyt.*, t. 1 s. 64—69.

wpływy możnowładztwa polskiego, inaczej już pojmującego rolę i zadania kontemplacyjnego zakonu. Chętnie widzieli oni i angażowali paulinów w prace duszpasterskie i kapelańskie, a przy nowych fundacjach najczęściej darzyli ich obowiązkami duszpasterstwa parafialnego. Toteż kiedy przełamano już pierwsze zwyczaje i przepisy, polscy paulini w ślad za Niemcami, względnie równocześnie, przyjmowali parafie, zaczęli się pojawiać wcale nie sporadycznie na dworach książęcych a później i królewskich, tworzyli naukowe i artystyczne dzieła, oraz angażowali się w życie polityczne własnego kraju. Wśród takiego protektoratu styl życia prowincji uległ pewnej ewolucji w kierunku życia czynnego. Niepełną ilustracją tych przeobrażeń może być schematyczne zestawienie lat i charakteru powstawania nowych placówek.

Otóż pierwsze cztery fundacje, powstałe w l. 1382—1401, odrzuciły warunki prac duszpasterskich. Piąta jednak fundacja, w Beszowej, z 1421 r., powstała drogą bardzo niejasnych kombinacji fundatorów, zmierzających do skłonienia paulinów do przyjęcia prac duszpasterstwa parafialnego. I skoro plany takie powiodły się, przełamany zwyczaj już wkrótce znalazł naśladowców przy powstawaniu nowych fundacji. W ślad za Beszową do końca XV w. powstało 9 nowych placówek z prawami duszpasterstwa parafialnego i obowiązkami szkolnictwa, czego doskonałym przykładem była fundacja → oporowska.

Wiek XV w historii całego zakonu uważany jest za szczytowy w rozwój domów i prowincji. Na samych Węgrzech oblicza się ok. 170 konwentów, z których utworzono osiem prowincji. W Polsce powstało wtedy siedem konwentów wraz z kościołami parafialnymi. W wieku następnym dotychczasowy dorobek zakonu zniszczyły najazdy tureckie na kraje południowo-wschodniej Europy, później zaś wpływy reformacji obejmujące już całą Europę dokonały reszty. W naszej prowincji powstały wprawdzie 2 fundacje w → Uchaniach i → Sienne, obie jednak bez większego znaczenia.

Przy omawianiu tego okresu należy pamiętać, że nie tylko kłeska mohacka i protestantyzm były przyczynami stagnacji zakonu. Wśród polskich paulinów rysowała się w tym czasie bardzo wyraźnie niechęć do Węgrów, którzy swoją surową postawą w znacznej mierze obostrzali sarmackie tendencje w prowincji. Zapewne powtarzały się różne skargi na Węgrów, skoro w bardzo ostrym tonie król Zygmunt I w r. 1523 zażądał separacji prowincji od Węgrów, elekcji Polaków na stanowiska przełożonych w tutejszych domach i zaprzestania wywozu pieniędzy na rzecz Kurii Generalnej⁵. Nie-

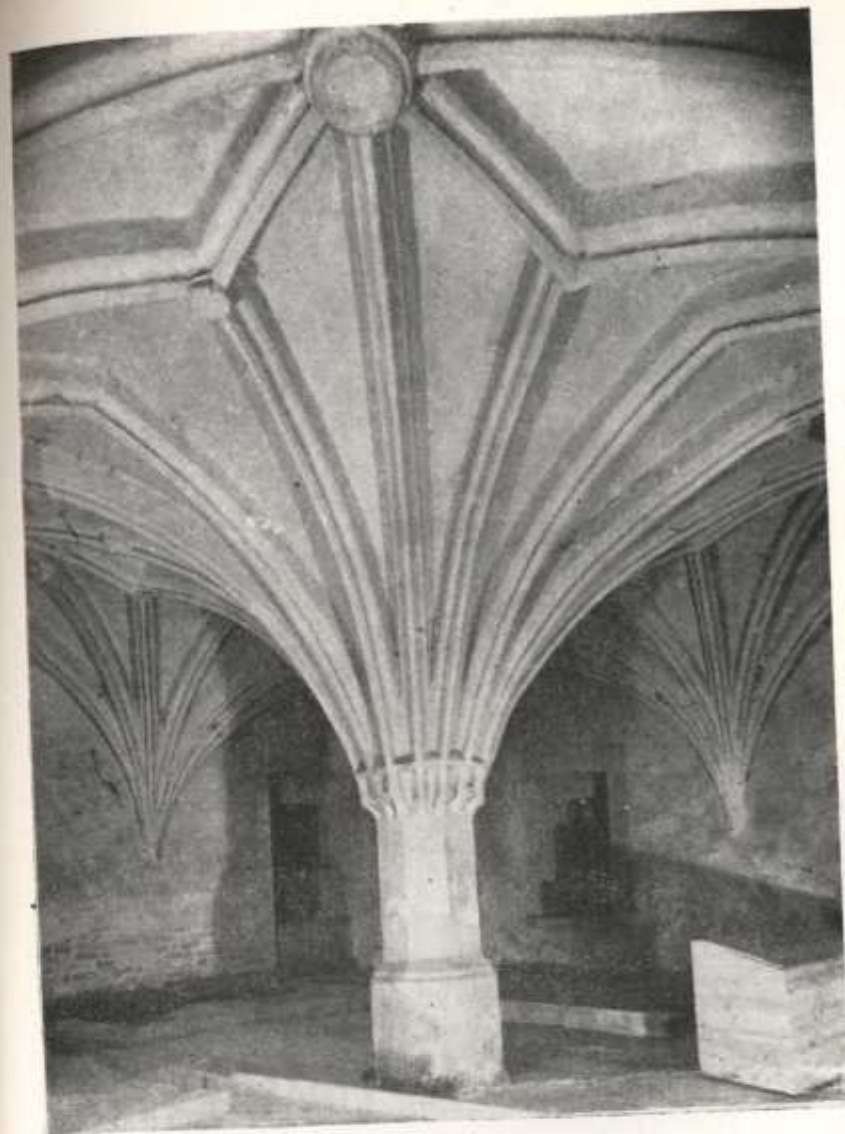
⁵ Acta Tomiciana, T. 6 Posnaniae s. 62 s. 346—7. W owym czasie spotykamy w prowincji kilku Węgrów, m. in.: historyka Emyrka, przeora konwentu wieluńskiego (por. B. Bieńkowska: *Z kręgu Mięchowiły i Wapowskiego. Emyrek Węgier i jego kronika*, w: *Stud. Mat. Dziej. Nauki. Seria A*, zes. 10: 1966 s. 13—22), historyka Balinta

wyjaśnione bliżej separatystyczne intencje nie zostały wzięte pod uwagę, bo ogrom faktów w najbliższych latach zwrócił uwagę na inne sprawy. Oto w wyniku klęsk z Turkami, uległy zagładzie prow. dalmacka, chorwacka, siedmiogrodzka i wszystkie węgierskie. Historycy obliczają, że Węgrzy stracili wtedy od 102 do 107 klasztorów, załamała się tamtejsza organizacja zakonna, wszędzie świeciły ruiny i zgliszcza. Okupacja turecka prześladowała zawsze zakonników, a w swojej nienawiści do katolicyzmu sprzyjała wyraźnie protestantom, co razem wzięte dawało wyjątkowo trudne warunki reorganizacji zniszczonych prowincji. Wzrost protestantyzmu przyczynił się także wyraźnie do zubożenia konwentów niemieckich i austriackich. W najlepszej sytuacji znalazła się prowincja polska, w której ucierpiał jedynie konwent → pińczowski.

Na szczęście wkrótce po pierwszych niepowodzeniach nadeszła inicjatywa odrodzenia i restauracji. Kierował nią między innymi zdolny generał Grzegorz Gyöngyösi, który obok kilku prac historycznych opracował także nowy program reform i odmienny styl działania. Po wytyczne odnowy sięgnął do pierwotnych form eremickich, łącząc z nimi postępowe wówczas idee kierunku *devotio moderna*. Przeciwwstawił się nadto niektórym tendencjom wplecenia do zakonu ideałów mendikanckich, wysuwając na czoło liturgię i formę duszpasterstwa kaznodziejskiego⁶. Pojęta w ten sposób odnowa zakonu, przyjęła na siebie wiele prac misyjnych wśród ludności protestanckiej w północnych Węgrach i Siedmiogrodzie. Włączyła ona paulinów w szeregi kontrreformacyjnych misjonarzy na równi z franciszkanami i później jezuitami. W konsekwencji przyniosła zakonowi kilku męczenników, szacunek katolików oraz wzrost utraconej świetności.

W polskiej prowincji działalność kontrreformacyjna paulinów nie ujawniła się z taką prężnością, jak w pozostałych. Poza działalnością bł. Stanisława z Oporowa i Mikołaja z Wilkowiecka, polscy paulini pozostali raczej na uboczu rozgrywek reformacyjnych. Skuteczny opór przeciw jej zalewowi, prowadzony przez braci węgierskich, zachęcił jednak polskich paulinów do walki orężnej z protestantami w latach następnych.

Był to już jednak w. XVII, w którym członkowie wszystkich prowincji rozwinęli wyjątkowo szeroką działalność zewnętrzną. Podejmowali się prac naukowych i misyjnych wśród ludności wiej-

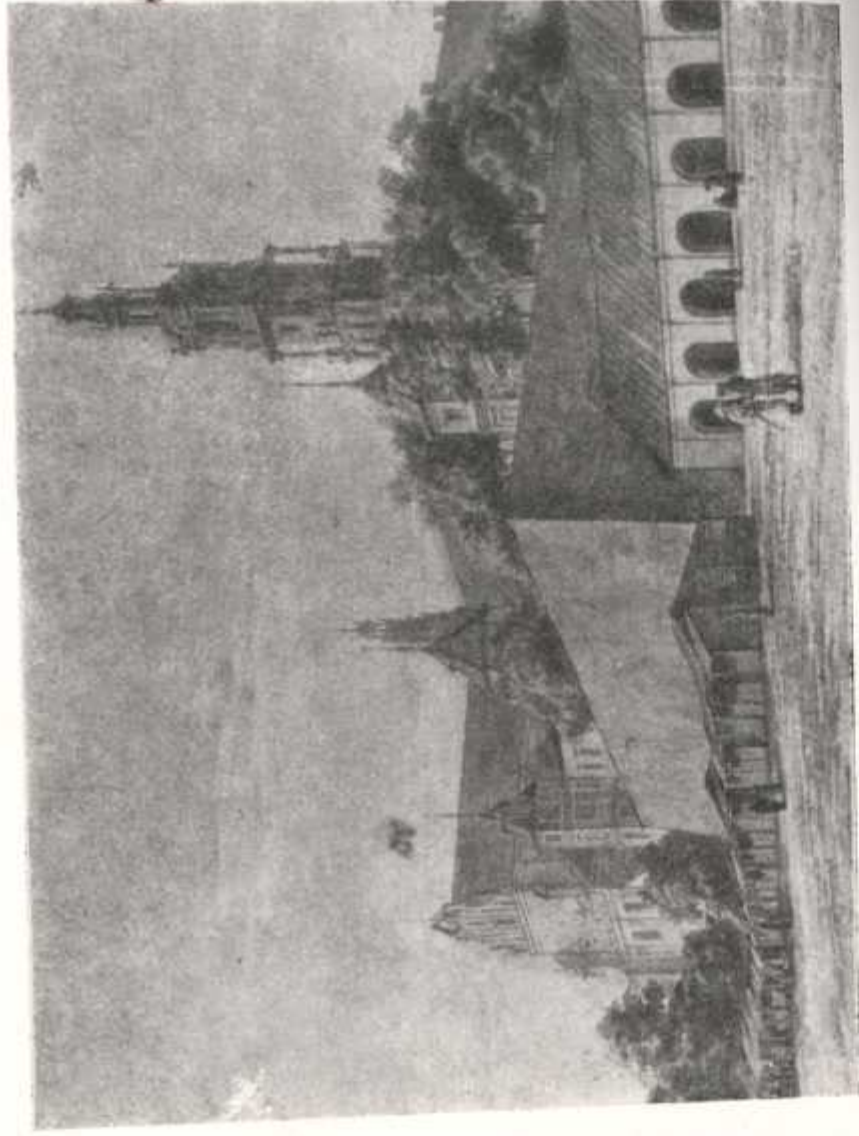

12. Wnętrze byłego refektarza w Beszowej. Rok 1421.

Fot. M. Moraczewska

Hadnagiego (por. B. Holl: *Węgierscy uczniowie krakowskich mistrzów*, „Mówią wieki” 1964 nr 11 s. 8), oraz Jerzego Martinuziego, b. przeora na Jasnej Górze, późniejszego interreksa i prymasa Węgier (por. E. Lukinich: *Dzieje Węgier*, Budapeszt 1938 s. 118—125).

⁶ E. Malyusz: *Zakon paulinów a devotio moderna*. W: *Medievalia w 50-rocznicę pracy naukowej Jana Dąbrowskiego*, Warszawa 1960 s. 263—283; Kisbá n: dz. cyt., t. 1 s. 194.

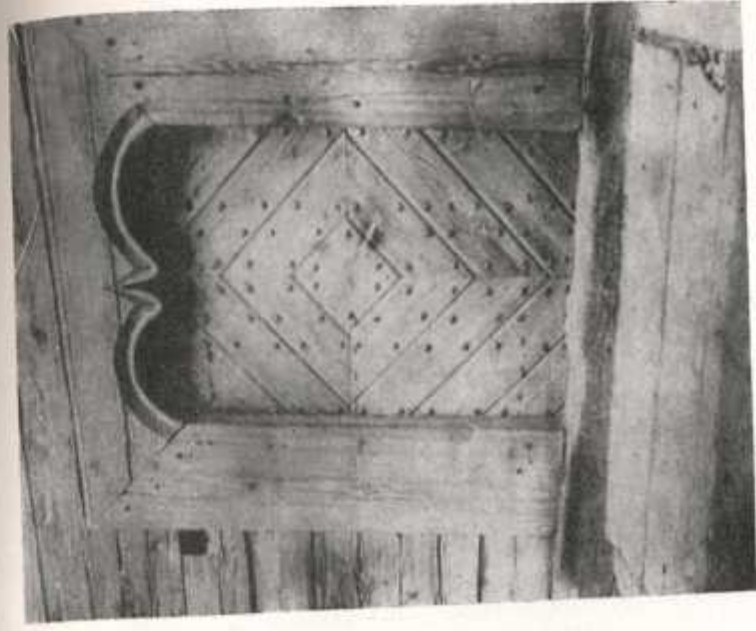

13. O. Augustyn Jedrzejczyk: Klasztor na Jasnej Górze od strony Bastionu św. Trójcy.
Rok 1895. Akwarela

Fot. J. Łatogóra

14. Kościół w Dziełtrznikach z w. XVI, rozebrany
w XIX w. Wg: „Ziemia” R. 4: 1913 s. 444

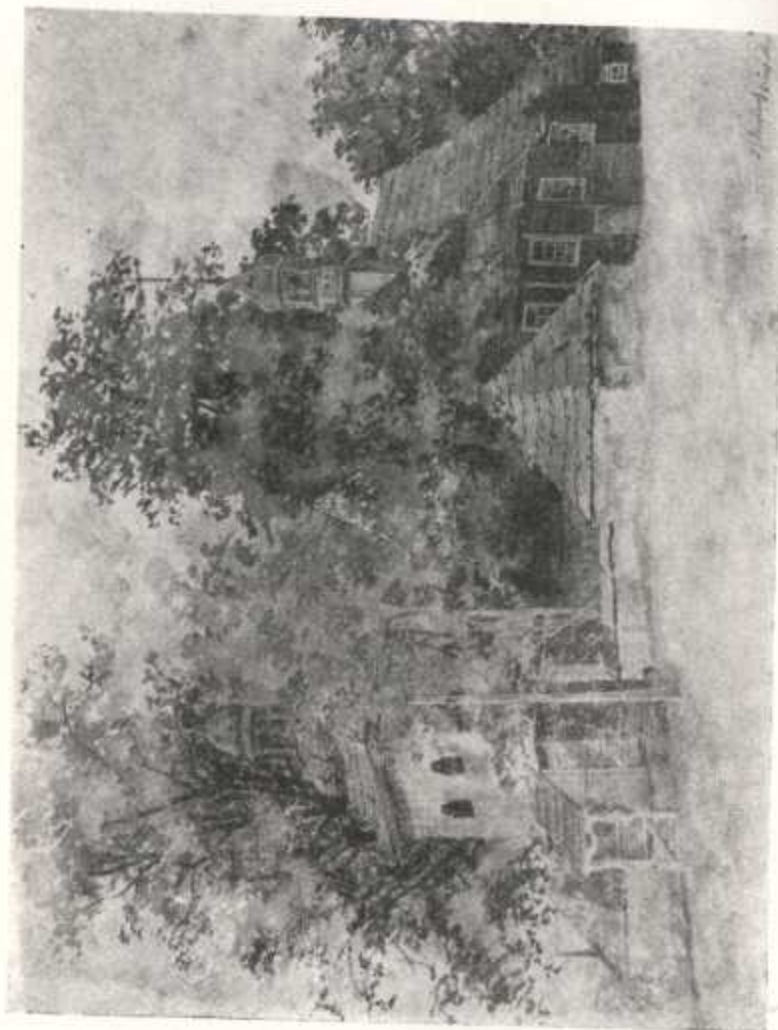
15. Odrzwia kościoła w Dziełtrznikach
Fot. Archiwum PIS PAN Warszawa, sygn. 5575

skiej, przejmowali na siebie patriotyczne zadania dowódców obronnych fortec oraz przyjmowali liczne biskupstwa.

Prowincja polska cieszyła się wtedy również pięknymi sukcesami. Powiększyła się o pięć nowych fundacji, z których trzy miały obowiązki duszpasterstwa parafialnego. Powstało kilka kapelanii rezydencjalnych na terenie Częstochowy i okolicy. Uzyskała prawo administrowania kilkoma kościołami w okręgu starostwa → kłobuckiego. Założono wtedy własne studia z prawami uniwersyteckimi, pojawiło się szereg prac naukowych i popularnych, wydawanych w drukarni jasnogórskiej, konwenty zakładały szpitale, bractwa i szkoły. Członkowie prowincji angażowali się wyraźnie w życie narodu, jego interesy i politykę, czego wyrazem była obrona twierdzy jasnogórskiej w 1655 r. i akcje zbrojne kilku członków konwentu wieluńskiego.

W okresie tym, mimo olbrzymiej popularności i szybkiego tempa rozwoju, odczuwało się wyraźnie konieczność dostosowania przepisów konstytucyjnych do nowych warunków odradzającego się zakonu. Lecz gdy w latach trzydziestych XVII w. przeprowadzono rewizję konstytucji, polska prowincja przez długi czas stawiała opór jej przyjęcia, mimo że główny kierunek odnowy wyszedł z kraju, narzucony przez dwóch polskich generałów: Marcina Gruszkowicza i Mikołaja Staszewskiego. Polacy skarżyli się i bronili przed narzuconymi ciężarami i powracaniem do dawnej tradycji. Protestowali słownie i pisemnie przeciwko obu generałom, ale pozostałe prowincje zdawały się nie słyszeć tych skarg i protestów⁷. I jakkolwiek narzucone reformy wniosły bezsprzecznie wiele nowości, nie stworzyły jednak modelu wzorcowego i nie przyniosły zadowolenia. Życie stwarzało wciąż nowe problemy, wobec których Polacy szukali własnego rozwiązania. W tej atmosferze weszli w wiek XVIII, uważany powszechnie za koniec świętości narodowej, przejawiający się w anarchii szlacheckiej i obniżeniu się nauki i duchowości kleru. Prowincja nasza przeżywała wtedy największe z dotychczasowych znaczenie, wzrosła o 12 nowych fundacji, spośród 24 zgłoszonych do obsady. Spotykamy się wtedy z olbrzymią ekspansją na zewnątrz, członkowie jej podejmowali się różnych prac na polu kościelnym, naukowym i społecznym. W kilku miejscowościach paulini zbudowali większe lub

⁷ Wokół rewizji konstytucji z 1634 r. panuje w literaturze bardzo rozbieżna opinia. Literatura węgierska pochlebnie i z uznaniem wyraża się o obu reformatorach, a o Staszewskiego nie waha się uznać za świętego. Por. F. Galla: *A Pálosrend reformálása a XVII században*. Budapest 1941; Kisbán: *dz. cyt.*, s. 35, 213—221. Tymczasem źródła polskie z ogromną dezaprobatą piętnują stanowisko obu, głównie jednak o Staszewskiego. Por. Szafraniec ZU: o *Marcin Gruszkowicz*, „Vox Eremiti” R. 9: 1958 nr 1 s. 2—10, masz.; tenże: *Bonus Pater o. Mikołaj Staszewski*, tamże nr 3 s. 55—71.

16. Kościół w Konopiskach, rozebrany po 1906 r. Wg akwareli z r. ok. 1900. Własność parafii

Fot. J. Langda

mniejsze kościoły, które z biegiem czasu, stały się parafialnymi, filialnymi albo też pozostały do końca kaplicami półpublicznymi — dworskimi. W pierwszych latach XVIII w., głównie zaś od czasów przyjęcia starostwa → brzeźnickiego, paulini bardzo czynnie włączyli się do prac duszpasterskich w kościołach objętych ich patronatem. Brak duchowieństwa diecezjalnego spowodował, że w 1790 r. papież Pius VI, na prośbę o. Juliana Kowalskiego, pozwolił obejmować paulinom nieobsadzone parafie⁹. Powyższe przejawy świętości nie były jednak długotrwałe. Towarzyszyła im nieprzyjazna już atmosfera nadchodzących przemian społecznych i politycznych w Europie i poza jej obrębem.

Oto już w pierwszych miesiącach rządów cesarza austriackiego Józefa II dały się zauważyć tendencje systematycznych supresji domów zakonnych. Polacy boleśnie przeżyli najpierw odcięcie ich prowincji od macierzystej i od tych, które pozostawały pod berłem austriackim. Nieco wcześniej oderwała się od zakonu cała prowincja niemiecka (1762), będąca już drugą po portugalskiej (1578), które nie mogły pogodzić ducha konstytucji z życiem, wymaganiami miejsca i mentalnością swoich członków. Teraz przyszła kolej na prowincję polską, będącą nieustannie pod naciskiem wpływowych czynników dworu królewskiego i prymasa. W r. 1782 król Stanisław August Poniatowski domagał się separacji prowincji polskiej od pozostałych, na co Polacy długo nie chcieli się zgodzić, aż wreszcie w 1784 r. wyrazili zgodę na wybór progenerała, inaczej wizytatora generalnego, opracowali nowy statut zarządu i przyjęli tytuł: *Congregatio Polona Fratrum Ord. S. Pauli I Eremitae*. Przez ten fakt początkowo Węgrzy uważali Polaków za odstępców. Gdy jednak w dwa lata później wszystkie konwenty pod berłem austriackim straciły prawo istnienia, a prowincja polska stała się jedyną ostoją zakonu, gratulowano Polakom w nadziei przetrwania wszystkich burz. Odtąd też istotnie prowincja polska sama ponosiła wszystkie trudności, przeżywała momenty wielu kryzysów i osamotnienia. Stało się, że prowincja, która dotąd oscylowała raczej między surowym duchem konstytucji a życiem czynnym, teraz zmierzała mimo wszystko do podtrzymania tradycji kilkunastu pokoleń. Przeżyła wyjątkowo trudny etap, gdy wkrótce zwały się na nią zarzuty posiadania nadmiernych majątków, nie prowadzenia szkolnictwa parafialnego itp. Jako szansę ratunku zagrożonego istnienia paulini przyjęli skwapliwie te prace i zaangażowali się bardzo wydatnie w życie duszpasterskie. Ale niestety, działalnością zewnętrzną oddali jedynie olbrzymią usługę diecezjom poprzez obsadę wakujących stanowisk, budowę kościołów, ich restaurację, czy wyposażenie w sprzęty. Dla zakonu była to forma przynosząca jedynie olbrzymią decentralizację, gubienie się w zawi-

⁹ Oryg. AJG 201 dypl.

łych sporach, najczęściej majątkowych z ludźmi, którzy zgłaszali mniej lub więcej urojone pretensje. Nic też dziwnego, że jednym z pierwszych objawów likwidacji klasztorów polskich w r. 1819 było wywłaszczenie z dóbr ziemskich. Tym razem stało się to na rzecz nowo powstałych ośmiu diecezji w Królestwie, których organizacją kierował abp Franciszek Skarbek Malczewski. Skasował on wtedy m. in. 47 bogatych klasztorów, wśród których paulińskich konwentów było aż osiem¹⁰.

Wprawdzie na skutek licznych skarg i apelacji akty kasacyjne cofnięto już w 1820 r., to jednak powrót na utracone placówki był niejednokrotnie niemożliwy.

W latach następnych pauliną, podobnie jak cały naród i liczne zakony, poddali się patriotycznym zrywom wolnościowym, występując otwarcie przeciw zaborcom. Nic też dziwnego, że po upadku powstania styczniowego, gdy udowodniono im wzięcie w nim czynnego udziału, spotkało ich, jako kara, skasowanie wszystkich konwentów w zaborze rosyjskim, wygnanie na Sybir, więzienie w Cytadeli Warszawskiej i kary grzywny.

Odtąd pozostały jedynie dwa konwenty częstochowskie: jasnogórski i św. Barbary, oraz skałeczny w Krakowie. Nie miały one prawa wzajemnego kontaktowania się, odebrano władzę przełożonym na rzecz biskupów, zabroniono prowadzenia nowicjatu¹¹ itp. Kryzys, który rozpoczął się w okresie kasaty domów przez abpa Malczewskiego, tym razem wyraźnie się spotęgował.

Wprawdzie w l. 1866—67 i 1902—05 zrodziła się nadzieja odnowy zakonu na Węgrzech, zainicjowanej przez konwent skałeczny, ale próby nie powiodły się, ponieważ nie wystarczająca baza materialna nie zapewniła jej szans rozwoju¹².

Bolesnym ciosem w życiu prowincji była w 1891 r. kasata domu św. Barbary w Częstochowie, dokonana przez bpa Aleksandra Bereśniewicza, która zarysowała bardzo wyraźnie linie podziału i napięcia między biskupem a zakonem. Złagodziła ją częściowo zręczna polityka przeora jasnogórskiego Euzebiusza Rejmana (1895—1910), który wkrótce uzyskał częściową autonomię zarządu domem, tytuł i władzę pierwszego generała (1903—1910), podniósł splendor domu

¹⁰ W. Urban bp: *Ostatni etap dziejów Kościoła w Polsce przed Nowym Tysiącleciem (1815—1965)*, Rzym 1966 s. 299; por. Bulla „Ex imposita Nobis” pap. Piusa VII z 30 VI 1818 r. dokonująca podziału diecezji w Królestwie Polskim. W: O. Beiersdorf: *Papieżstwo wobec sprawy polskiej w latach 1772—1864*, Wrocław 1960 s. 281.

¹¹ Por. Szafraniec: *Konwent*, s. 104—108.

¹² H. Zbudniewek ZP: *Powrót paulinów na Węgry w II poł. XIX w.*, „Vox Eremiti” R. 8: 1958 nr 22 s. 36—38, nr 25 s. 31—38 (maszyn.); Tenże: *O Ambroży Fedorowicz i jego nauka o Matce Bożej* (maszyn.) Kraków 1962; por. Kísbán: *dz. cyt.*, t. 2 Budapest 1940 s. 431.

i sanktuarium. Nieszczęściem byli jednak jego współpracownicy, którzy nadużyli jego dobroci i przysporzyli zakonowi wiele krzywd, utratę dotychczasowego znaczenia i poddanie znów pod zarząd obcych władz.

Dopiero drogą olbrzymich wyrzeczeń, w latach dwudziestych obecnego stulecia paulini jasnogórscy odzyskali ponownie autonomię, połączyli się z konwentem krakowskim, doprowadzili do powstania nowych konwentów zagranicą i opracowali nowe konstytucje, zatwierdzone w 1930 r. przez Stolicę Apostolską.

Reformatory i tym razem po wytyczne odnowy sięgnęli do pierwotnych źródeł i ducha średniowiecznego eremityzmu. Przyjęli świadomie reminiscencję nastrojów XVI i XVII w., gdzie kult surowego życia był środkiem uświęcenia, a postępowanie miało się wyrażać w myśl dewizy: *solus cum Deo solo*. W latach ostatnich zakon opracowuje nowe przepisy normujące postępowanie swych członków zgodnie z przeznaczeniem i wymogami stawianymi przez Kościół.

Niniejszy katalog w bardzo skromnym zakresie pozwoli zobrazować okresy świetności i regresu prowincji, dźwiganie się i opadanie. W miarę możliwości przedstawi fakty świadczące o pracy paulinów, okres stagnacji życia czynnego i powracanie do założeń kontemplacyjnych. Dla pełniejszego obrazu sygnalizuje zasadnicze momenty rozwoju, poczynając od fundacji każdej placówki aż do ostatnich kontaktów z paulinami w wypadku domów skasowanych. W charakterze pomocniczym potraktowano na końcu wprowadzającą bibliografię, wyliczenie źródeł archiwalnych, mapę prowincji¹² i kilka ilustracji obiektów nieznanymi, albo już nieistniejących.

Rzecz cała została ułożona alfabetycznie, a poszczególne placówki sklasyfikowano według sześciu grup:

1. Klasztory, inaczej konwenty, posiadające przewidzianą prawem liczbę członków i kanoniczną erekcję.
2. Rezydencje z udziałem choćby jednego tylko paulina i bez kanonicznej erekcji.
3. Kapelanie i prebendy z udziałem najmniej jednego paulina, często tylko w charakterze administratora dóbr.
4. Probostwa i administratury.
5. Miasta i wsie, w których paulini rozwijali działalność kościelną lub tylko administracyjną starostów, wójtów i sołtysów.
6. Fundacje niezrealizowane.

¹² Pierwszą i niepełną mapę niektórych konwentów polskich zebrał dr Laszlo Szabo w dziele *Kisbána: A magyar pálosrend*, t. 2.

Podział taki nie jest z pewnością idealny, chodzi jednak o wstępną charakterystykę, którą dokładniejsze badania niewątpliwie uzupełnią¹³.

SKRÓTY LITERATURY I OBJAŚNIENIA ZNAKÓW

- Chodyński: *Paulini* — ks. S. Chodyński: *Paulini*. W: Encyklopedia Kościelna, t. 18 Warszawa 1892 s. 409—519.
- Fijałek: *Zbiór* — ks. J. Fijałek: *Zbiór dokumentów Zakonu OO. Paulinów w Polsce 1328—1464*. Kraków 1938.
- KZSP — *Katalog zabytków sztuki w Polsce*. Warszawa, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk.
- SG — *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* pod red. F. Sulimskiego i B. Chlebowskiego. Warszawa 1880—1902.
- Rosin: *Słownik* — R. Rosin: *Słownik historyczno-geograficzny ziemi wieluńskiej w średniowieczu*. Warszawa 1963.

- ADC — Archiwum Diecezjalne w Częstochowie,
 ADW — Archiwum Diecezjalne we Włocławku,
 AJG — Archiwum paulinów na Jasnej Górze.
 AMK — Archiwum Metropolitarne w Krakowie,
 APP — Acta Provinciae Polonae. Rkps AJG T. 1—22,
 ASK — Archiwum paulinów w Krakowie na Skalce,
 BUJ — Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego,
 IS PAN — Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk,
 kl. — klasztor,
 konw. — konwent,
 k-ł — kościół,
 w. — wieś,
 prow. — prowincjał
 ( ) — cyfra w nawiasach oznacza sygnaturę archiwalną
 → — odsyłacz do hasła

Przypisy dzielą się na 3 zespoły: literatura i bibliografia, źródła archiwalne wraz z sygnaturami miejsca i inne uwagi. Każdy zespół rozpoczyna się od akapitu.

BACHLEDÓWKA, pow. Nowy Targ, woj. Kraków.
 Rezydencja, dom wypoczynkowy „Tebaída”, fundacja Heleny Ja-

¹³ Na tym miejscu wyrażam wdzięczność wszystkim, którzy zechcieli przejrzeć rękopis „katalogu” i nie szczędzili mi krytycznych uwag. Przede wszystkim dziękuję moim konfratrom historykom oraz bezimienne przyjacielom i fachowcom w sztuce pisania.

rządkowej z 20 VIII 1955 r. Wprowadzenie paulinów miało miejsce 30 VI 1955 r., a prawa kaplicy półpublicznej uzyskano 28 VI 1955.

BELZ, pow. Sokal.

Niedoszła fundacja Franciszka Potockiego, woj. bełskiego z 1742 r., ponawiana w 1747 i 1748 r. Fundator przeznaczył paulinom 10 000 flor. pol. na budowę kl. i k-ła. Jakkolwiek zamiar nie doszedł do skutku, to jednak Potocki przekazał w 1755 r. sumę 300 złp na cele biblioteki jasnogórskiej. Zakon wyrażał zawsze chęć osiedlenia się w Bełzie, ale na przeszkodzie stała m. in. niechęć miejscowych dominikanów. Zamiar sprowadzenia paulinów odżył w 1932 r., gdy ks. Jakub Demitrowski wraz z parafianami prosił generała zakonu o przysłanie ojców celem objęcia k-ła parafialnego. Prośby nie uwzględniono z powodu małej wówczas liczby paulinów¹⁴.

BESZOWA, pow. Busko, woj. Kielce.

Konwent. Paulinów sprowadził abp Wojciech Jastrzębiec w 1421 r. K-ł kolegiacki pod wezw. śś. Piotra i Pawła zbudowany został w 1407 r., kl. zaś w 1421 r. Paulini przyjęli fundację z zastrzeżeniem nie prowadzenia parafii, którą fundator zobowiązał się przenieść do → Orzelca Małego. Później decyzję zmieniono i paulini podjęli się duszpasterstwa parafialnego, danego im bez prawa patronatu na probostwo. Kierowali nim w l. 1423—1864 z wyjątkiem r. 1795, gdy przejął go ks. St. Hołowczyca. W XVII i XVIII w. utrzymywano tutaj studium teologii moralnej, przeniesione ze Skalki w Krakowie. Miejscowi paulini pełnili obowiązki kapelanów w → Orzelcu, → Rytwianach, → Bydlowej k. Staszowa, Biedrzykowicach k. Pińczowa i Kwasowie. Obsługiwali zbudowany przez siebie szpital dla ubogich, oraz prowadzili szkołę parafialną, a przy k-le założyli w XVII Bractwo Aniołów Stróżów. Do parafii należały: Beszowa, Beszówka, Bydlowa, Czażyzna, Orzelec Mały i Duży, Lubnice, Liczba, Przeczów, Stara Wieś i Sydzyna. Konw. ponosił wiele uciążliwych kontrybucji wojskowych, głównie w 1773 i 1793 r. Po r. 1797 wcielono go do prowincji galicyjskiej bez prawa kontaktowania się z prowincjałem w Częstochowie. Wówczas utworzono tutaj nowicjat dla Galicji. W okresie Księstwa Warszawskiego konw. powrócił do prowincji polskiej, ale już w 1819 r. skasowany został dekretem abpa F. Malczewskiego. Z okazji tej skorzystał S. B. Linde zabierając dla Biblioteki Narodowej w Warszawie 540 dzieł. Od chwili kasaty w charakterze proboszcza pozostał o. Bobrowski, prowincjał galicyjski. Prawo patronatu utrzymali paulini do r. 1864¹⁵.

¹⁴ Chodyński: *Paulini*, s. 512.

AJG: APP t. 10 (758) s. 182—83, 236—38; P. Przeździecki ZP: *Akta Prowincji Polskiej*, t. 22 b. sygn. s. 66.

¹⁵ Fijałek: *Zbiór*, s. passim; Chodyński: *Paulini*, s. 476—479; Ks. J. Wiśniewski: *Historyczny opis kościołów w stopnickim, Marjówka 1929* s. 5—17; KZSP, t. 3 woj. kiel., z. 1 pow. buski s. 1—5 i il.

AJG: Akta ugody spadkowej Grabieńskich 1690—1715 (1518); personalia 1631—1816 (1520); akta k-ła i konw. 1421—1819 (1519); akta prow.

BIALA, pow. Kłobuck, woj. Katowice.

Rezydencja we wsi konw. jasnogórskiego, kupiona w 1660 r. za pieniądze z dóbr → Wielgie. Należała do zarządu ekonomy starostwa → kłobuckiego. Oprócz administracji dobrami, paulini spełniali tutaj funkcje duszpasterstwa parafialnego przy miejscowym k-le św. Stanisława bpa, prawdopodobnie w l. 1781—1791 i 1798—1801. Opiekowali się także k-lem św. Marii Magdaleny w → Zableńcu.

W 1717 r. zarząd wsi przeszedł w ręce członków konw. → św. Zygmunta w Częstochowie. Na terenie folwarku paulińskiego utrzymywali paulini fabrykę papieru, powstałą ok. 1795 r. a skasowaną po 1864 r. Wieś odebrano w 1796 r. Rezydencja upadła w pierwszych latach XIX stulecia¹⁶.

BORDZIŁÓWKA, pow. Biała Podl., woj. Lublin.

Wieś w parafii → Leśna Podl. W r. 1826 obowiązki parafialne i siedzibę probostwa bordziłowskiego przeniesiono stąd do k-ła leśniańskiego. W r. 1833 zgodzili się paulini odnowić kaplicę bordziłowską i stworzyć tam filię parafii leśniańskiej. Kontakt zerwano jednak w 1838 r. W 1848 r. powstał nowy k-ł, który przetrwał do 1897 r. Parafię skasowano w 1891, a tereny jej przeszły w 1915 r. w skład parafii leśniańskiej. Z dawnych pamiątek parafii bordziłowskiej pozostał jedynie cmentarz grzebalny¹⁷.

BORZYMÓW, pow. Busko, woj. Kielce.

Rezydencja. Wieś wraz z kaplicą i urzędem wójta należała do konw. jasnogórskiego z donacji Piotra Gidzielskiego z 1615 r. W r. 1666 wieś wraz z prawami wójta przekazana została konwentowi krakowskiemu, celem podniesienia go z ruin po wojnie szwedzkiej. Zarządzał nią przeor galicyjskiego z 9 IV 1866 r. wieś zabrano, a w rok później przeszła na własność państwa¹⁸.

1687—1819 (1599); akta folwarków 1810—1817 (462); inwentarze 1703—1816 (1598); registr dziesięcin 1795—1816 (463).

BUJ: papiery majątkowe XVII—XVIII (IV 8846).

¹⁶ Ks. W. Smolarkiewicz: *Parafia i kościół w Białej powiatu częstochowskiego*, Częstochowa 1932.

AJG: akta w. i zapisów 1430—1639 (1271), 1605—1716 (1201), 1642—1681 (1274), 1644—1787 (1273), 1796—1854 (1275); akta k-ła 1685—1823 (1276); akta procesowe 1640—1643 (1272), 1659—1684 (1278), 1773—1775 (1277); inwentarze 1640—1786 (1279); podatkowe itp. 1652—1792 (1280); APP t. 12 (541) s. 220.

Por. wykaz rkpsów konw. św. Zygmunta w Częstochowie.

¹⁷ M. Witkowski: *Bordziłówka*, w: SG t. 15 s. 200.

AJG: akta luźne paraf. leśniańskiej i bordziłowskiej 1827—1838 (1545, 1547).

¹⁸ AJG: akta prow. 1648—1862 (1542), 1682—1878 (1616), 1703—1816 (1598).

Ask: akta przekazania wsi 1615—1632 (53), akta dóbr 1588—1874 (51), 1837—1851 (66); dzierżawy 1654—1867 (54); dziesięciny 1440—1778 (55),

BRDÓW, pow. Koło, woj. Poznań.

Konwent i k-ł pod wezw. św. Wojciecha, fundował Władysław Warneńczyk w r. 1436. Miejsce znane z łask cudownego Obrazu M. Bożej, pochodzącego z 1410 r. K-ł rozbudowany w 1698 r., a po pożarze w 1747 odnowiony wg projektu Cochiego w l. 1751—8. Ponownemu zniszczeniu uległ w 1765 i 1894 r. Ostatnio przeprowadzono jego częściową regotyzację i odnowienie. Miejscowi paulini w XVII w. unikali prac parafialnych, przekazując je księżom diecezjalnym, w późniejszych zaś czasach przejmowali je od k-łów sąsiednich. W ten sposób przez pewien okres obsługiwali k-ł parafialny w → Korzeczniku, → Modzerowie, → Lubotyniu od 1809 r. i → w Wielgim.

Przy k-le założyli bractwo: Aniołów Stróżów w 1628 r., Różańcowe w 1636 r. i Miłosierdzia w 1787 r. Dla celów kultu utrzymywali stałą, płatną kapełę. Prowadzili także szkołę elementarną, znaną już w 1582 r., której uczniowie śpiewali jutrznię w niedziele i święta. Upadek brdowskiego szkolnictwa nastąpił w momencie, gdy wystawiony przez paulinów budynek szkolny spłonął w 1796 r. Parafia posiadała także i szpital, zbudowany w 1594 r. przez starostę kolskiego, Stadnickiego. Po pożarze szpitala w 1750 r. paulini wystawili nowy w 1784 r., lecz i ten spłonął w r. 1796. Chorzy i ubodzy przyjmowani byli wówczas do budynków klasztornych, dopóki nie odbudowano szpitala w poł. XIX w. Od 1678 do ok. 1778 r. paulini utrzymywali wójtostwo brdowskie, oddane im przez rodzinę Kielczewskich.

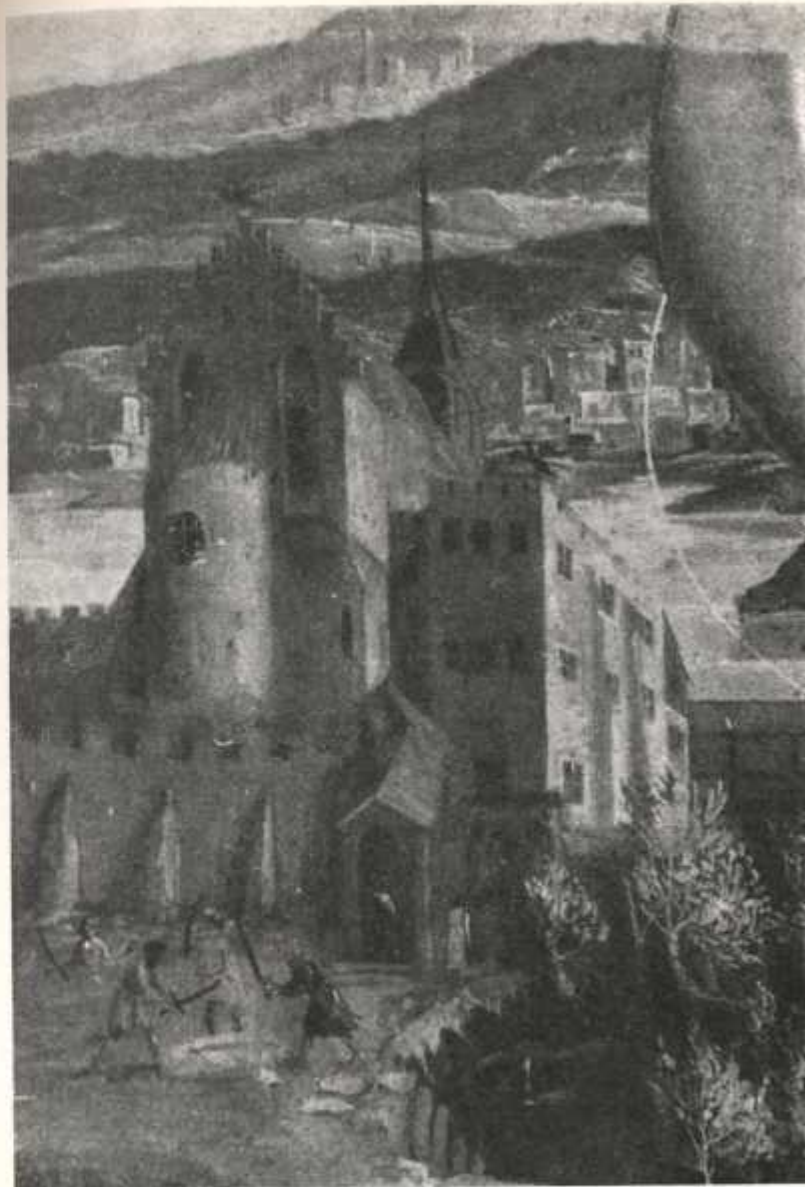
Do parafii należały: m. Babiak, w. Brdów, Bugaj Kolonia, Gaj, Polonisz, Psary, Radoszowice, Świętosławice, Wicenin. W r. 1801 parafia liczyła 1300 wiernych.

W 1819 r. paulini zostali usunięci mocą rozporządzenia abpa Malczewskiego, z prawem pozostania na probostwie o. Andrzeja Czechowicza. Po jego śmierci w 1827 r. probostwo przejął ks. Tomaszewski z diec. włocławskiej. Na skutek protestów, akt kasacyjny odwołano, ale paulini do dawnych obowiązków wrócili dopiero w 1860 r. Tymczasem po stłumieniu powstania styczniowego i udowodnieniu miejscowym ojcom udziału w nim, konw. uległ ponownej kasacji w 1864 r. Przywrócenie paulinom dawnych praw nastąpiło dopiero 2 VII 1952 r.¹⁹

1647—1720 (198); podatkowe 1667—1833 (56), akta ciężarów wojskowych 1710—1866 (57); inwentarze 1615—1784 (52), 1795—1864 (58); sprawy ludnościowe 1810—1813 (65).

¹⁹ Chodyński: *Brdów. Catalogus eccl. dioec. Vladislav. pro a. 1876*, s. 30—31, Tenże: *Paulini*, s. 479—480; Fijałek: *Zbiór*, s. passim; A. Fridrich TJ: *Historie Cudownych Obrazów N. Maryi Panny w Polsce*. Kraków 1908, t. 3 s. 172—175; C. Kachel ZP: *Fragmenty Konwentu Brdowskiego* (maszyn.) AJG III 94; Z. Kotkowski: *Księga pam. pow. kolskiego*, Koło 1929, s. 143—152; KZSP, t. 5 woj. pozn., zes. 8 pow. kolski s. 4—5 i il.; P. Podęjko: *Osiemnastowieczna kapela muzyczna w Brdowie*, w: *Z dziejów muzyki polskiej*, [nr] 10 s. 5—12.

AJG: akta k-ła i konw. 1436—1827 (1527); akta prow. o konw. brdowskim 1641—1817 (1602), 1856—1860 (1601); akta dziesięcin 1588—1825 (1526),

17. Kościół na Skałce w Krakowie z okresu Kazimierza Wielkiego i klasztor z fundacji Jana Długosza. Fragment z obrazu br. Tyburcego Nowakowicza z 1622 r.

Fot. J. Langda

18. Kaplica w Krakowie-Ludwinowie z w. XVII

Fot. o. J. Zbudniewek

BRZEŹNICA, pow. Pajęczno, woj. Łódź.

Starostwo brzeźnickie oddane paulinom jasnogórskim konstytucją sejmową oraz dekretem króla Augusta II w 1717 r. na cele utrzymania tamtejszej twierdzy. Prawo patronatu tamtejszego k-ła otrzymali w 1756 r.

Spośród wsi starostwa brzeźnickiego należy wymienić Dworzowice i Wąsosz, w której paulini mieli prawo patronatu k-ła paraf. i gdzie również w dn. 28 II 1734 r. bp Konstanty Moszyński, paulin, konsekrował obecny k-ł, a paulini jasnogórscy wystawili ołtarz św. Antoniego Padewskiego. Dobra ziemskie oraz prawo starostwa zostały zabrane dekretem rządu pruskiego w 1796 r.²⁰

BUKOWICE, pow. Biała Podl., woj. Lublin.

Filia parafii w → Leśnej Podl., położona w dobrach czynszowych tamtejszego konw., danych mu przez Odrowąża Sedlnickiego. Istniała tu parafia unicka już od 1585 r. W XIX w. przejęli ją wierni prawosławni, którzy zbudowali tu w 1900 r. obecną cerkiew, przerobioną i poświęconą na kaplicę katolicką 13 IV 1921 r. jako filię parafii leśniańskiej bez stałego kapelana. Po r. 1928 paulini zbudowali tuż przy kaplicy szkołę elementarną, zamienioną obecnie na szkołę podstawową²¹.

BYCZYNA, pow. Kluczbork, woj. Opole.

Niedoszła próba osiedlenia się paulinów na Śląsku. W dniu 20 X 1673 r. zwrócili się paulini do królowej Eleonory z prośbą o pomoc w instalacji ich w Byczynie i Wrocławiu. Królowa przyrzekła pomoc, ale rychła śmierć króla Korybuta Wiśniowieckiego udaremniła zamiary i dane obietnice²².

CIECIUŁÓW, pow. Wieluń, woj. Łódź.

Rezydencja. Wieś konw. → wieruszowskiego otrzymana w części od

1805—1826 (1524); zapisy kapitałów i dóbr ziem. 1652—1823 (1528); akta kompetencji 1807—1824 (1521); akta szkód wojen. 1807—1822 (1522); dzieściny folw. w Psarach i wójt. browskie 1801—1824 (1525), 1810—1825 (1523); inwentarze 1711—1807 (1600); dyplomy perg. z l. 1588—1591 (241, 242); akta probostwa 1856—1860 (1601).

Archiwum miejscowe zniszczone zostało przez Niemców podczas drugiej wojny światowej. Posiada obecnie: Metryki urodzonych 1713—1750; księgi ślubów 1858—1896 i akta luźne XVIII w.

²⁰ Chodyński: *Brzeźnica, Catalogus eccl. dioec. Vladislav. pro a. 1879* s. 66—68; Tenże: *Wąsosz, tamże* s. 79—81.

AJG: posiada 103 fascykuły akt dotyczących starostwa, fundacji, spraw spornych, majątkowych, inwentarze, korespondencję itp. 1440—1805 (417, 419, 420, 812, 815, 817, 1176—1182, 1199, 1123—1131, 1135—1139, 1165—66, 1199, 1200, 1262, 1347, 1582, 2054, 2450); akta luźne wójt. Dupic 1540—1783 (1203—1265); akta w. Dębowca 1692—1802 (1202); akta w. Dylowa i Dworzowice 1611—1862 (1206—1212, 409, 411, 826); sołtystwa Gajęcic i Patrzykowa 1344—1795 (482, 822, 1238—1248, 1322, 1323, 2453); akta wójt. w Pajęcznie 1518—1811 (1256—1270, 2440); akta w. Siedlec 1285—1802 (1349—1351); dyplomy perg. z 1738 r. (494) i z 1756 r. (500).

²¹ AJG: APP t. 7 (537) s. 1186 i nn.

²² Chodyński: *Paulini*, s. 511.

AJG: APP t. 4 (744) s. 397.

diedzica Białej, Wierusza, w 1404 r. Późniejsze liczne darowizny powiększyły dobra rezydencji, głównie w 1420 i 1499 r. Zarząd dóbr spoczywał często w rękach dzierżawców. Wg niektórych autorów prowincjał Andrzej Goldonowski (1641—44) przyczynił się do powstania tutaj k-ła, filii parafii żytniowskiej, należącej częściowo także do konw. wieruszowskiego. Rezydencja upadła wkrótce po kasacie ww. konw.²²

CIESZĘCIN, pow. Wieruszów, woj. Łódź.

Rezydencja w dobrach konw. wieruszowskiego, założona w XVIII w.²³

CZĘSTOCHOWA, woj. Katowice

1. Konwent św. Barbary.

K-ł i kl. zbudowane w l. 1637—42 przez prow. Andrzeja Goldonowskiego z przeznaczeniem dla nowicjatu. K-ł konsekrowany był 14 V 1643 r. Obok niego zbudowano w XVIII w. kaplicę nad źródłem wody, znanym od czasu znieważenia Obrazu M. Bożej w 1430 r. Przy k-le założono Bractwo św. Barbary w dn. 13 VI 1693 r.

Nowicjat istniał tutaj od 1 X 1646 do 1762 r. oraz w l. 1765—71 i 1831—64, utrzymywał się początkowo z dochodów wsi Zakrzów, Goślice, Walensów i Huta, później z funduszy konw. jasnogórskiego.

Utrzymywano tu nadto: studium filozoficzne od 1677 r., siedzibę emerytów i pokuty w l. 1762—65. W latach zamieszek wojennych kl. zamieniano często na szpital, magazyn i koszary wojsk konfederatów barskich i francuskich, głównie w l. 1771, 1807, 1814 i 1831. W r. 1831 kl. wrócił na powrót w ręce paulinów, którzy po usunięciu olbrzymich zniszczeń otworzyli w nim nowicjat. W l. 1839—48 konw. był siedzibą wizytatora gen. o. Filipa Lipińskiego.

W r. 1864 dekretem carskim został zniesiony nowicjat. W r. 1869 zabrano majątek i kl. na rzecz skarbu państwa. W r. 1891 bp Aleksander Bereśniewicz zniósł konw., erygując nową parafię, której proboszczem mianował ks. M. Lorentowicza. Długotrwałe protesty przeciw kasacie i próby o rewindykację pozostały bezowocne do dzisiaj²⁴.

²² Fijałek: *Zbiór*, s. 95—155; B. Grabowski: *Pięćsetletnie dzieje kościoła i klasztoru na Jasnej Górze*, Częstochowa 1882 s. 17; J. Łaski: *Liber beneficiorum*, t. 2 Gniezno 1881 s. 122; Rosin: *Słownik*, s. 69, 177.

AJG: akta Wieruszowa i Ciecuiowa 1533—1723 (1584).

²³ Chodyński: *Cieszęcin. Catalogus eccl. dioec. Vladislav. pro a. 1887*, s. 55—7.

²⁴ Chodyński: *Ecclesia pp. Paulinorum tit. S. Barbarae. Catalogus eccl. dioec. Vladislav. pro a. 1881*, s. 73—4; Tenże: *Paulini*, s. 469—70; A. Jędrzejewski ZP: *Kościół św. Barbary*, „Gon. Częst.” z 19 V 1929; *Trzy wieki kościoła św. Barbary*, „Kur. Częst.” 1942 r. nr 288 s. 3; *Kościół św. Barbary w Częstochowie*, „Tyg. Il.” t. 10: 1864 s. 455.

AJG: akta posiadłości ziem. 1610—1796 (1511); akta pożyczek i proces. 1703—1745 (952), 1718—1903 (965); akta zapisów 1640—1791, 1640—1805 (1508—9); akta luźne 1635—1710 (465); 1643—1845 (2076); personalia, inwentarze i różne 1698—1864 (1512); obligacyjne 1642—1832 (489); rachunkowe 1650—1687 (488), 1759—1792 (499), 1792—1806 (757), 1807—1848 (495),

2. Kapelania k-ła św. Jakuba.

Pierwotna kaplica zbudowana w 1582 r., na miejscu której prow. Goldonowski zbudował k-ł w 1642 r. Podlegał jurysdykcji parafii św. Zygmunta w Częstochowie, chociaż obsługiwany był przez paulinów jasnogórskich. Tenże prowincjał ufundował w 1642 r. nowy szpital-przytułek. Obdarzył go funduszami, nadał nowy statut, dał ogród i grunta.

W 1776 r. rezydencja przeszła w ręce ss. mariawitek. Paulini pozostali jedynie ich kapelanami, spowiednikami i katechetami w prowadzonej przez nie żeńskiej szkole. W 1777 r. szpital zburzyli Rosjanie, a jego grunta wcielono w 1823 r. do miejskich. W miejsce zburzonego szpitala, wystawiono wkrótce nowy, przy kaplicy → P. Jezusa Ukrzyżowanego²⁵.

3. Jasna Góra.

Konwent, siedziba generała zakonu, główne sanktuarium maryjne w Polsce. Powstał w 1382 r. jako pierwsza fundacja na polskiej ziemi, prawdopodobnie z inicjatywy Ludwika Węgierskiego i przy współpracy księcia Wł. Opolczyka. Fundacja powstała przy miejscowym k-le parafialnym w Częstochowie, skąd obowiązki duszpasterza parafialnego przeniesiono do sąsiedniego k-ła w Częstochowie.

Warunki fundacji i odosobnione, niemal pustelnicze miejsce zmieniło się szybko z chwilą wzrastającej sławy Obrazu M. Bożej, danego paulinom 31 VIII 1384 r. Obraz ten w swej pierwotnej wersji pochodzi wg ostatnich hipotez z V—VIII w. po Chr., w wersji obecnej sprzed 1434 r.

Konw. jasnogórski dzięki maryjnemu sanktuarium jest ciekawym przykładem ewolucji, jaka się w nim dokonywała w sprawach godzenia ze sobą średniowiecznego eremityzmu z wymogami miejscowego duszpasterstwa. Stąd bowiem wyszła inicjatywa szeroko pojętej pracy wśród wiernych, angażowania się w sprawy polityczne i społeczne. Jak bardzo nowatorskim był duch miejscowych ojców, świadczy fakt, że w 1493 r. uzyskali oni prawo spowiadania wszystkich wiernych, przybywających do sanktuarium, podczas gdy zakon otrzymał to prawo dopiero w 1533 r.

Na życie i duchowość paulinów jasnogórskich niewątpliwie najbardziej wpływały nieustanne kontakty z pielgrzymami, którzy z powodu wielkiej liczby i cianoty ówczesnej świątyni przełamywali wcale nie

1823—1825 (1506), 1848—1866 (453), 1864—1870 (452); akta fundacyjne: J. Ossolińskiego 1646—1671 (954) i rodz. Dobczyckich 1720—1803 (955); akta Bractwa św. Barbary 1732—1780 (454), 1782—1826 (493); majątkowe 1687—1803 (491), 1804—1806 (487); inwentarze 1719—1825 (926); 1773—1792 (490), 1801—1806 (451); akta kontraktów 1726—1864 (1507); zobowiązań wzgl. miasta 1642—1805 (1510), 1798—1812 (1505); akta zobowiązań mszalnych 1623—1882 (450), 1719—1744 (1021); kronika 1769—1829 (492); akta kasacyjne 1876—1909 (1668), 1891—1922 (2454); akta prow. 1687—1859 (1605).

²⁵ A. Jędrzejewski ZP: *Kościół św. Jakuba w Częstochowie*, „Niedziela” 1936 s. 363—4; Tenże: *Kościół św. Jakuba i pp. mariawitek*, „Gon. Częst.” 1929 nr 92.

AJG: akta szpitala i k-ła 1586—1663 (390); akta ss. mariawitek 1829—1852 (598) APP. t. 2 (742) s. 85.

sporadycznie nawet i klauzurę. Zakonnicy byli zmuszeni do nieustannej czujności obrony świętości miejsca i troski o obsługę pielgrzymów, czego wyrazem było zbudowanie kilku obiektów użyteczności publicznej jak: apteka, szpital i drukarnia.

Apteka założona przed 1634 r. wyposażona była we własne laboratorium, bibliotekę medyczną i obsługiwana przez aptekarza paulina lub osobę świecką. Służyła wydatnie miastu, pielgrzymom i konwentowi. Skasowano ją dekretem cara Aleksandra II w 1864 r.

Podobne zadanie spełniał szpital, założony w 1585 r., prawdopodobnie pod wezw. św. Zygmunta. W 1642 r. wcielony został do szpitala przy k-le → św. Jakuba. Wrócił na Jasną Górę po 1777 r. i istniał do czasu przeniesienia go do nowo zbudowanego przy kaplicy → P. Jezusa Ukrzyżowanego w 1786 r. Przez cały czas jego istnienia konw. wspomagał go finansowo.

Drukarnia działała w l. 1693—1864 i wydawała książki religijne, nauk elementarnych, medycznych i literackie. Posiadała własną papiernię w → Białej, gisernię, sztycharnię, introligatornię i księgarnię.

Dla wygody pielgrzymów wystawiono „dom pątnika”, salę teatralną oraz zakupiono dwa domy przy ul. Siedmiu Kamienic.

Zupełnie inny charakter, niż powyższe, miała twierdza. Budowa rozpoczęta została w l. 1620—31 przez arch. J. Zywertha, rozbudowywana zaś aż do końca XVIII w. przez Negebauera i Ch. Dalke. Posiadała własny arsenał, prochownię oraz wojsko pod dowództwem przeora lub świeckiego komendanta. Ponad dwa wieki stanowiła z jednej strony strategiczny punkt w obrębie Jury Krakowsko-Wieluńskiej, z drugiej zaś była przedmiotem różnych kłopotów konwentu, związanych z utrzymaniem załogi lub okazją sporów z komendantami. Ojczyźnie oddała olbrzymie usługi, konwentowi przyniosła jednak równie wiele szkód. Przeżyła oblężenie w l. 1655—57, 1702, 1704, 1705, 1709, 1769—1771 i 1809 r. Pobyt konfederatów barskich i księcia Golicyna na Jasnej Górze wyczerpał zasoby arsenału i twierdzy, po czym zbroje i amunicję przekazano do Tyńca i Lanckorony. W 1813 r. z nakazu cara Aleksandra I twierdzę rozebrano. Odtąd budynki koszarowe zajmowali często żołnierze rosyjscy, francuscy czy też niemieccy. Pierwotny charakter twierdzy przywrócono w 1843 r. z nakazu cara Mikołaja I.

Zespoły budynków sakralne i cywilne, wznoszone już od końca XIV w., ulegały nieustannym przeróbkom i modernizacji. Jako najstarszy fragment z okresu fundacji zachowało się gotyckie prezbiterium kaplicy, mieszczącej w sobie Cudowny Obraz M. Bożej. Rozbudowa korpusu kaplicy miała miejsce w l. 1641—44. Obecna bazylika wzniesiona została po pożarze w 1690 r. na zrabie dawnej świątyni gotyckiej, budowanej w dwu fazach, w l. 1430 i 1463—66. Nosi ona tytuł św. Krzyża, Wniebowzięcia M. Bożej i M. Bożej Częstochowskiej. Tytuł bazyliki mniejszej otrzymała mocą bulli Piusa X z 25 XI 1906 r. Zapewne równocześnie z gotycką kaplicą M. Bożej wzniesiona była kaplica św. Pawła

Pustelnika, patrona zakonu. Po jej zburzeniu wystawiono drugą po prawej stronie bazyliki w l. 1644—76. Obok niej stanęła w tymże czasie kaplica Aniołów Stróżów, związana z Bractwem tegoż wezwania, powołanego specjalnie dla paulinów mocą bulli papieża Urbana VIII z 1626 r. Wyposażenie wewnątrz zarówno kaplicy, jak i bazyliki zdradza do dzisiaj wiele cech zapożyczonych z ducha i wskazań prądu *devotio moderna*.

Wieża jasnogórska, najwyższa na terenie Polski, wzniesiona została ok. 1620 r., wielokrotnie niszczona była pożarami. Obecna została wzniesiona w l. 1900—5 wg projektu arch. St. Szyllera i J. Dziekońskiego. Zespół pozostałych budynków klasztornych sięga XVI i XVII w. z licznymi dobudowaniami w w. XX.

Skarbiec-muzeum przechowuje zespół przedmiotów liturgicznych, wotywnych, numizmatykę, biżuterię, dzieła malarstwa pochodzenia polskiego i obcego.

Biblioteka, przedmiot specjalnej troski konwentu, znana już w XV w., rozbudowana w pocz. XVIII w., do której wyposażenie wykonał snycerz br. Grzegorz Woźniakowski w r. 1739. Rozwój biblioteki nowej przypada na lata trzydzieste obecnego stulecia; powstała ona z inicjatywy o. Markiewicza. Dawny księgozbiór uległ poważnym grabieżom przez księcia M. Golicyna, S. B. Lindego i wskutek bezwrotnej pożyczki J. I. Kraszewskiego. Posiada obecnie ok. 40 000 tomów, nie licząc rękopisów.

Kapela jasnogórska założona w XVI w. cieszyła się licznymi sukcesami, gronem doskonałych kompozytorów, piękną biblioteką muzyczną, liczącą dzisiaj ok. 1600 rękopisów, oraz unikalnym, zachowanym do dzisiaj zbiorem instrumentów. Zniesiona została przez o. Piusa Welońskiego po 1914 r.

Wśród prac duszpasterskich poczesne miejsce zajmują Bractwa, zakładane od XVII w. do lat 30-tych obecnego stulecia. Powstały zatem: Bractwo św. Anny w 1608, Różańcowe w 1619, Aniołów Stróżów w 1625, Koronacji M. Bożej Częstochowskiej i Znalezienia Krzyża św. w 1718, P. Jezusa Nazareńskiego w 1775, N. Trójcy od wykupu niewolników w 1782, Szkaplerza św. w 1786, Niepokalanego Serca Maryi w 1848, Trzeźwości ok. 1907, Sodalicja Mariańska młodzieży i dorosłych w sekcjach: a) pań i inteligencji, b) nauczycielstwa w 1917, oraz c) rękodzielniczek w 1920 r. Działo także kilka lat Zjednoczenie Pań pracy katolickiej pod wezw. M. Bożej Częstochowskiej, założone przez o. P. Przeździeckiego w 1901 r.

Ale nie tylko do granic sanktuarium i konwentu ograniczała się praca paulinów. Duża ich popularność sprawiła, że w stosunkowo krótkim czasie przejęły prace duszpasterskie na terenie całej Częstochowy, a później i poza jej obrębem. W ten sposób, pod ich kuratelą pozostawały następujące k-ly: św. Jakuba, św. Rocha, św. Zygmunta w Często-

chowie, w → Białej, → Miedźnie, → kaplica w Żabieńcu i prawdopodobnie wiele innych, bliżej nie znanych.

Spśród prac zewnętrznych na uwagę zasługuje otworzenie szkoły elementarnej przez o. Feliksa Paryża w 1819 r. oraz współpraca w szkole prowadzonej przez ss. mariawitki przy k-le → Jakuba.

W pracach naukowych paulini jasnogórscy odegrali dużą rolę zarówno w prowincji, jak i w Polsce w ogóle. Tu pracowali sławni kaznodzieje, moralisci i mariolodzy jak bł. Stanisław z Oporowa, Mikołaj z Wilkowiecka, A. Gołdonowski, A. Nieszporkowicz, G. Terecki, A. Kiedrzyński, D. Chelstowski, M. Juniewicz, B. Meress, M. i B. Szotarewiczowie, T. Gruber, G. Olaf, K. Rotter, G. Wałęcki, E. Hawelski, A. Jędrzejewski i inni. Na polu artystycznym wybili się: G. Aleksandrowicz, A. Nowakowski, M. Jowiński, A. Rotter, G. Woźniakowski, F. Ratyński, K. Tomaszewski, M. Szyftowski, W. Leszczyński, U. Tuligłowski, S. Neapolitanus, Jan z Zegrza i inni.

Wkład konwentu jasnogórskiego w życie prowincji wyrażał się niejednokrotnie w pomocy ubogim domom, utrzymaniu studiów, nowicjatu itp. Cieszył się on licznymi uposażeniami, wśród których należy wymienić starostwo → kłobuckie od 1658, → brzeźnickie od 1717 i zarząd miasta Częstochówki, Zamożność ta pozwoliła dwóm prowincjałom, o. Gołdonowskiemu (1641—1644) oraz o. Moszyńskiemu (1708—1728) na wystawienie kilku k-lów lub domów klasztornych. Dla przykladu wystarczy wymienić, że z funduszy jasnogórskich powstały w Częstochowie trzy k-ły i jedna kaplica ze szpitalem, nadto k-l i kl. w Pińczowie, Krakowie, Lwowie, Wilnie, Wieruszowie, Łęczeszycach i in. Również i w ostatnich czasach współpraca konwentu wyrażała się w pomocy finansowej dla częstochowskich i niepaulińskich już k-lów św. Krzyża i św. Antoniego na Groszu.

Ponadto konwent był siedzibą prowincjała od końca XIV w. do 1864 r. oraz generała zakonu od 1903 do 1910 r. i od 1920 r. do dzisiaj. Utrzymywał także nowicjat od czasu powstania prowincji do 1645 r., oraz nieoficjalnie od 1879 do 1926 r. W murach swych mieścił Studium prowincji, założone prawdopodobnie w pierwszej poł. XVII w. Wykładano w nim przede wszystkim filozofię, nadto od 1961 r. teologię moralną, od 1719 retorykę, w l. 1797—1816 teologię dogmatyczną, prawo i historię Kościoła. Po skończonych studiach wielu paulinów studiowało także w Akademii Krakowskiej lub zagranicą. W XIX w., po zamknięciu Studium paulińskiego, klerycy uczęszczali na wykłady do Seminarium Duchownego we Włocławku, później do Instytutu Teologicznego Jezuitów i Franciszkanów czy wreszcie na Akademię Teologiczną w Warszawie. Własne Studium Filozoficzno-Teologiczne otworzono po reformie konstytucji w 1930 r.

W l. 1914—23 prowadzono w konwencie Gimnazjum dla chłopców, przeniesione później do → Krakowa, które z kolei w l. 1951—52 i 1960—62 powróciło tutaj z powrotem.

Pierwsze lata obecnego stulecia stanowiły w życiu konwentu i sanktuarium okres rozwoju i znaczenia w Polsce i katolickim świecie. Dużą zasługę położył w tym względzie energiczny przeor o. Euzebiusz Rejman, który doprowadził do powtórnej koronacji Cudownego Obrazu w 1910 r. (pierwsza była w 1717 r.), zbudował kilka obiektów sakralnych i świeckich, oraz zaprojektował liczne modernizacje. Nieszczęśliwe wypadki, jakie zaszły wkrótce po koronacji, przerwały jego dalsze zamierzenia i spowodowały, że miejscowi paulini przeżyli następne lata wśród wielu trudności i intensywnych wysiłków celem odnowy dawnego znaczenia i świetności. A kiedy minął już największy kryzys i zagrożenie istnienia, konwent z nowym zapałem włączył się czynnie w służbę sanktuarium i prace Kościoła, zorganizował wiele uroczystości o charakterze religijnym i narodowym. W chwili obecnej jako naczelne zadanie stawia sobie szerzenie kultu Matki Bożej²⁷.

4. Kapelania k-ła cementarnego pod wezw. św. Rocha.

K-l pod ww. tytułem zbudowany został w dobrach paulińskich Częstochówki przez prow. o. A. Gołdonowskiego w 1641 r. Konsekrowany

²⁷ M. Baliński: *Pielgrzymka do Jasnej Góry w Częstochowie*, Warszawa 1846; J. Braun: *Częstochowa, rozwój urbanistyczny i architektoniczny*, Warszawa 1959; Fijałek: *Zbiór, s. passim*; M. Józefowicz: *Bibliografia Częstochowy*, „Ziemia Częst.”, t. 2 s. 225—257; A. Kaczmarczyk: *Artyści na usługach paulinów polskich*, (maszyn.) IS PAN; R. Kozłowski: *Tajemnice obrazu jasnogórskiego i jego konserwacji*, Spraw. PAU, t. 53: 1952 [druk] 1954 s. 459—463; W. Nowakowski o. Cap.: *Bibliografia Cud. Obrazu MB Częstochowskiej*. W: *O cudownych obrazach w Polsce Przenajśw. Matki Bożej*, Kraków 1902 t. 1 s. 114—142; K. Pieradzka: *Fundacja klasztoru jasnogórskiego w Częstochowie w 1382 r.*, Kraków 1939; S. Szafraniec ZP: *Jasna Góra. Studium z dziejów kultu Matki Boskiej Częstochowskiej*. „Sacrum Pol. Mil.”, Rzym t. 4: 1957 s. 9—67; Tenże: *Konwent paulinów jasnogórskich 1382—1864*, w: „Archiwum Ord. S. Pauli I. Er.”, Rzym t. 1: 1966 s. 1—162; S. Szymański: *Fortalitium Jasnogórskie w Częstochowie*, „Kwart. Arch. Urb.”, t. 8: 1963 z. 2 s. 135—162; W. Tatarkiewicz: *Architektura Jasnej Góry w XVII i XVIII w.* W: *O sztuce polskiej XVII i XVIII wieku*. Architektura rzeźba, Warszawa 1966 s. 150—192; M. Walicki: *Malstwo polskie — gotyk, renesans, wczesny manierizm*, Warszawa 1961 s. 291—2, fot. nr 2; Z. Żmigrodzki: *Materiały do bibliografii Częstochowy (1961—1965)*, „Ziemia Częst.”, t. 6: 1967 s. 313—334. Bibliografia do postaci: 1) o. Augustyna Kordeckiego — *Nowy Korbut*, t. 2 Warszawa 1964 s. 390—2, tamże bibliografia do obłężenia kl. w 1655 r.; 2) o. Mikołaja z Wilkowiecka — *tamże*, t. 3 Warszawa 1965 s. 390—2; o muzykach — P. Podejko: *Nieznani muzycy polscy*, w: *Z dziejów muzyki polskiej*, [nr] 11 Bydgoszcz 1966.

AJG posiada ponad 3000 rękopisów dotyczących konw., sanktuarium i poszczególnych domów prowincji, 794 rękopisów bibliotecznych i ok. 1800 rękopisów muzycznych. AJG omówił w czasie jego porządkowania K. Kaczmarczyk: *Archiwum OO. Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie*, „Archeion”, t. 6—7 s. 123—159.

Biblioteka archiwalna w Instytucie Prymasowskim posiada 7250 Ksiąg Czynów Dobroci i 6901 Ksiąg św. Niewolnictwa.

był w dn. 22 X 1960 r. przez bpa M. Oborskiego. W 1771 r. uległ dużemu zniszczeniu, po czym odrestaurowany w l. 1783—85. Podlegał jurysdykcji proboszcza św. Zygmunta w Częstochowie, obsługiwany był jednak przez paulinów jasnogórskich. Cmentarz grzebalny założył w 1737 r. o. Pafnucy Olbiński, a poświęcił go o. Eustachy Hawelski w dn. 17 IX 1846 r. Działalność paulinów skończyła się tutaj po 1880 r.²²

5. Kaplica szpitalna pod wezw. P. J. Ukrzyżowanego

Kapelania. Wzniesiona w dobrach konw. jasnogórskiego przy obecnym Rynku Wieluńskim. W r. 1786 o. Władysław Niciński zbudował tu mały, drewniany k-ł i szpital o 4 izbach dla pielgrzymów, zarządzany przez prefekta delegowanego spośród członków konw. jasnogórskiego. W 1807 r. zarząd szpitala przejęło miasto, a ok. 1838 r. został rozebrany, fundusze zaś przynależne jeszcze do szpitala św. Jakuba i dotychczasowe datki z Jasnej Góry, przeszły na konto nowego szpitala przy al. N. M. Panny²³.

6. Konwent św. Zygmunta.

K-ł parafialny oddany paulinom jasnogórskim w 1474 r. przez prob. Piotra z Charszewic za aprobatą króla Kazimierza Jagiellończyka i bpa J. Rzeszowskiego. Zbudowany ok. 1360 r., przebudowany w pierwszej poł. XVII w., restaurowany ok. 1680, po pożarze w 1778 zbarokizowany i w 1862 r. restaurowany. Kl. zbudowany w l. 1767—1771. W XVIII w. mieścił się tutaj chwilowo nowicjat prowincji, w 1718 r. studium filozofii oraz przejściowo także siedziba wizytatora generalnego. W 1867 r. kl. uległ kasacji.

Przy k-le założono: Konfraternię Literacką w 1629 r., Bractwo Pięciu Ran dn. 24 XI 1758 i Szkaplerza NM Panny dn. 10 VI 1771 r.

Do jurysdykcji proboszcza należą: kaplica św. Barbary pod miastem z 1776 r., oddana później protestantom, kaplica św. Krzyża, zbudowana w 1751, zniesiona w 1827 r., k-ł → św. Jakuba, k-ł św. Rocha, oraz k-ł filialny św. Wawrzyńca i Walentego → w Konopiskach.

Na terenie parafii były 3 szpitale: św. Barbary wraz z kaplicą, fundacja z 1572 r., św. Jakuba z 1582 i św. Zygmunta z 1629 r. Utrzymywano również i parafialną szkołę pod kontrolą proboszcza, zniesienia ok. 1880 r.

Do parafii należały następujące miejscowości: Babibór, Blachownia, Bleszno, Brzeziny Dolne i Górne, Cisie, Częstochowa, Częstochówka, Dą-

²² F. Romanowski: *Przewodnik po Częstochowie*, Kraków 1893 s. 50.

AJG: akta k-ła św. Rocha 1641—1890 (384), 1789—1806 (393); APP t. 13 (542) s. 631—2.

²³ W. Błaszczuk: *Szpital w Alejach z 1835 r.*, „Nad Wartą”, 1969 nr 2 s. 6—7; Tenże: *Częstochówka. Rynek Wieluński*, tamże nr 4 s. 6; W. Szczepański: *Szpital Starej i Nowej Częstochowy*, „Nad Wartą”, 1968 nr 3 s. 4—5.

AJG: akta k-ła i szpitala 1844—1847 (392); księga rachunk. 1830—1838 (386), 1829—1837 (387); APP t. 12 (541) s. 392; t. 13 (542) s. 631—2.

bie, Dąbrowa, Folwark pod Górą, Formanowice, Gnaszyn, Grabówka, Dźbów, Huta, Hutki, Kamień, Kandory, Karczowa Droga, Łoiki, Modrzewizna, Nowa Wieś, Ostatni Grosz, Pilny Młyn, Pleszyny Folw., Pustkowie Kachaty, Raków, Rększowice, Sędzowa, Słowik, Sobuczyn, Stradom, Wierzchowiska, Wólka, Wyczerpy i Zawodzie²⁴.

DANKÓW, pow. Kłobuck, woj. Katowice.

Nie stwierdzona źródłowo fundacja k-ła paraf., rzekomo danego paulinom w 1462 r. przez Hińczę z Rogowa, lub wg innych autorów w 1642 r. przez Stanisława Warszyckiego, woj. mazowieckiego. Brak pewnych źródeł, wyklucza raczej możliwość tej fundacji²⁵.

DZIETRZNIKI, pow. Wieluń, woj. Łódź.

Rezydencja. Wieś z fundacji Wł. Jagielly dla konw. → wieluńskiego w 1393 r. W początkach XVI w. wzniesiono tu drewniany k-ł pod wezw. śś. Katarzyny, Piotra i Pawła oraz Pawła Pustelnika. Konsekrowany był 11 V 1625 r. W krótkim czasie uzyskał prawa duszpasterstwa parafialnego, którym kierował każdorazowy przeor wieluński. Przy k-le tym powstało Bractwo Aniołów Stróżów, założone w dn. 19 V 1805 r.

Od 1412 r. spełniali paulini obowiązki sołectwa dzietrznickiego, utrzymywali elementarną szkołę i szpital, zbudowany przed 1728 r. Rezydencja upadła razem ze zniesieniem konw. wieluńskiego w 1819 r.²⁶

²⁴ W. Błaszczuk: *Ujawnione tajemnice późnośredniowiecznej Częstochowy*, „Nad Wartą”, 1968 nr 7 s. 3; Chodyński: *Eccl. s. Sigismundi. Catalogus dioec. Vladislav. pro a. 1879*, s. 53—5; Tenże: *Paulini*, s. 467—9; ks. L. Gietynger: *Parafia św. Zygmunta w Częstochowie pod rządami OO. Paulinów 1474—1866*, (maszyn.) AJG II 113; S. Krakowski: *Stara Częstochowa*, Częstochowa 1948, podaje zestaw bibliografii dawnej i archiwaliów; J. Maciąg: *Monografia k-ła św. Zygmunta*, (maszyn.).

AJG: akta k-ła i konw. 1630—1865 (1515), 1471—1865 (238), 1474—1865 (1514), 1474—1850 (2078), 1733—1788 (481), 1801—1802 (496), 1826—1850 (1093), 1785—1860 (1513); rejestr sum Bractwa Pięciorańskiego i Szkaplerza św. 1723—1836 (509); akta restauracji, rozbudowy, proboszczów itp. 1817—1839 (2229); rejestr kl. 1844—1866 (510); księga rachunk. 1622—1787 (1517), 1719—1857 (156), 1792—1814 (506), 1850—1860 (508); akta kapitałów 1725—1793 (930); rejestr plac robotn. rolnym 1861—1862 (521); akta rządu guberni warszawskiej 1835—1858 (1829) i kaliskiej 1840—1867 (2153); inwentarz k-ła 1789—1798 (494); akta lazaretu św. Barbary i magazynu kl. 1792—1814 (838).

Archiwum miejscowe: księgi ochrzczonych 1594—1645, 1666—1703; małżeństw 1614—1619; księgi miejskie radzieckie 1761—1795, księga wójta 1782—1799, taksacji 1785—1801, oraz 2 fascykuly akt luźnych.

²⁵ Bogdan SAC: *Sprawa wyjęcia polskich zakonów spod władzy biskupiej w epoce przedtrydenckiej*, „Sacrum Pol. Mil.”, t. 10 s. 35; Fijałek: *Zbiór*, s. 271; Rosin: *Słownik*, s. 73.

²⁶ Chodyński: *Dzietrzniki. Catalogus eccl. dioec. Vladislav. pro a. 1878*, s. 84; Fijałek: *Zbiór*, s. 64—67, 111—114 i in.

AJG: akta konw. wieluńskiego oraz probostwa w Dzietrznikach 1726—1728 (1571).

Zestaw źródeł podał ks. W. Patykiewicz: *Materiały do dziejów terenów diec. Częstochowskiej*, „Częst. Wiad. Diec.”, 1958 s. 201.

Fot. k-ła: „Ziemia”, R. 4: 1913 nr 27 s. 444.

GĄBIN, pow. Gostyń, woj. Warszawa.

Niedoszła fundacja z 1782 r. z obowiązkiem utrzymania szkoły. Warunki jej przyjęcia rozpatrzyło definitorium prowincji i przyjęto ją, ale w objęciu placówki przeszkodziła niesprzyjająca sytuacja polityczna w kraju³³.

GŁOGÓWEK — por. Mochów.

HLINIKI, wzgl. Glinniki, Annapol, pow. Ostróg na Wołyniu.

Niezrealizowana fundacja ks. Wincentego Jabłonowskiego, który w r. 1751 zaprosił paulinów do swej posiadłości. Ci jednak, nie widząc szans rozwoju, nie mając domu, k-ła i wystarczającego uposażenia, prosili fundatora o przeniesienie zapisu na rzecz konw. → lwowskiego. Ten, jakkolwiek niechętnie, ale propozycję tę przyjął³⁴.

HOROSZKI, pow. Żytomierz.

Rezydencja wraz z prawem zarządu miastem, z zapisu Alfreda na Olewsku Niemierzyckiego, woj. halickiego w 1716 r.

W l. 1720—23 o. Wojciech Boryszewski zbudował tu drewniany k-ł dla nielicznych katolików. W lutym 1728 r. rezydencję skasowano na skutek pretensji a nawet i zbrojnych napadów pozostałych jeszcze członków rodziny fundatora, głównie zaś Wieszczyckiego i Dobrzyńskiego³⁵.

IWNICA nad rz. Iwnianką, pow. Żytomierz.

Niedoszła fundacja Antoniego Czarneckiego kaszt. braclawskiego, który w drugiej poł. XVIII w. zobowiązał się uposażyć paulinów oraz przekazać im zarząd parafii. Do przyjęcia fundacji należał również ks. Jan Czosnkowski, b. paulin, wówczas prob. parafii i kan. kijowski. W 1762 r. wyznaczono na rezydenta o. Mat. Łękawskiego, który po zapoznaniu się z sytuacją na miejscu, stwierdził nikłe szanse rozwoju. W 1766 r. przedstawili paulini wszystkie trudności fundatorowi i na tym plany upadły³⁶.

JAZŁOWIEC, pow. Buczacz.

Rezydencja dla 4 paulinów w zamku Jana Aleksandra Koniecpolskiego, zapisana w 1717 r., z zamiarem osiedlenia ich w kolegiacie jazłowieckiej. Tymczasem nagle śmierć fundatora w 1720 r. przekreśliła jego plany i otworzyła jednocześnie liczne trudności, stawiane odtąd przez spadkobierców, Franciszka i Aleksandra Walewskich, oraz przez władzę kościelną, która zabroniła im głoszenia kazań, spełniania czynności liturgicznych w okresie nabożeństw parafialnych, jak również zwoływania wiernych na nabożeństwa przez bicie w dzwony. Wiele przykrości doznał także od St. Poniatowskiego, dziedzica Jazłowca, który nie uznał aktu fundacyjnego na dobrach Drohiczówki i Okniany i w 1775 r. przejął je za odpowiednim wynagrodzeniem. Usunął z zamku kopię Obrazu

³³ AJG: APP t. 12 (541) s. 113.

³⁴ Chodyński: *Paulini*, s. 512—13.

AJG: APP t. 10 (758) s. 352—53.

³⁵ AJG: akta rezydencji 1712—1728 (1532), akta prow. 1725—1731 (1610), registr przychod. i wyd. 1717—1723 (973), 1718—1723 (494).

³⁶ AJG: APP t. 11 (540) s. 253—7.

M. Bożej, oraz paulinów, zostawiając jedynie kapelana o. Stanisława Krzywokulskiego, któremu wyznaczył specjalną pensję. Mimo tych niekorzystnych warunków rozwijał ten ostatni ciekawą działalność duszpasterską w okolicy, m. in. dla greko-katolików urządzał kilka razy wspólne nabożeństwa, głównie w uroczystość św. Stanisława bpa.

Trudności powiększyły się z chwilą przejęcia Jazłowca przez rząd galicyjski. Najpierw połączono upadającą rezydencję z konw. niżniowski, a w 1782 r. zmuszono o. Krzywokulskiego do ustąpienia z zamku i zabrania z sobą wszystkich parametrów liturgicznych, dzwonu oraz Obrazu M. Bożej, znajdującego się już od jakiegoś czasu w miejscowej kolegiacie. Jako rezydencję wyznaczono paulinom kaplicę w pobliskich Zaleszczykach. Odtąd ślady rezydencji zaginęły, jak również nieznane są losy kapelanów zaleszczyckiej³⁷.

KŁOBUCK, woj. Katowice.

Miasto i starostwo dane paulinom jasnogórskim mocą uchwały sejmowej w 1658 r. za zasługi w okresie wojny szwedzkiej. W skład starostwa wchodziły: Kłobuck, w. Zagórze z folwarkiem starościńskim, 9 stawami i młynami, Zakrzew, Łobodno z wójtostwem, Miedźno z sołectwem, Grodzisko z wójtostwem, Stara Huta, Pierzchno z sołectwem, Walensów, Brzóska z kopalniami, drutownią i blachownią oraz Biała Królewska. W 1664 r. paulini dokupili nadto kilka wsi, nie podlegających pod ich dotychczasową jurysdykcję. Posiadali władzę sądowniczą, spełnianą w głównej rezydencji w → Zagórze.

Z czasu zarządu starostwem przez paulinów, wymieniają historycy rozwój produkcji materiałów budowlanych, takich jak: wapno i cegły, dzięki czemu wzbogaciło się miasto i nabrało dużej rangi wśród pobliskich miast.

W XVIII w. doszło tu do głośnego sporu konw. jasnogórskiego z kanonikami regularnymi o rzekome uzurpowanie praw i przywłaszczenie gruntów przez paulinów, a z drugiej strony o zniszczenie zabudowań i sprzętów przez kanoników. Spór prawny zakończył się w 1790 r. wytyczeniem dokładnych granic. W rzeczywistości jednak pretensje ustały wtedy, gdy rząd pruski odebrał paulinom starostwo w 1796 r. Ziemia przeszła wówczas na rzecz skarbu państwa, później w skład dóbr carskich³⁸.

³⁷ S. Barącz: *Pamiętniki Jazłowieckie*, Lwów 1862 s. 142—53, 182, 208—9.

AJG: I. Pokorski: *Fundatio Jazłowiecensis*, w: *Liber Miracul.* (2174) s. 119—120 i il.; akta rezydencji 1719—1754 (1533); akta prow. 1720—1746 (1612); APP t. 7 (537) s. 81, 275 i inn., 883; t. 10 (758) s. 181—183, 235; t. 11 (540) s. 1080—81; t. 12 (541) s. 52—3; koresp. o. Moszyńskiego 1719 (1219) s. 27 i n.

³⁸ Z. Pierzanowski: *Zarys dziejów miasta Kłobucka*, „Małop. stud. hist.”, 1958 zes. 1 s. 22—58; tamże bibliogr. i zestaw archiwaliów; KZSP, t. 6, woj. kat., z. 7 pow. kłobucki, s. 10 o Kłobucku, s. 28 o Miedźnie, s. 42—3 o Zabieńcu.

KLUCZBORK — por. Byczyna.

KONOPISKA, pow. Częstochowa, woj. Katowice.

Rezydencja. Wieś konw. Jasnogórskiego z nadania Hieronima Mozyńskiego w 1540 r. Ok. 1615 r. prow. o. Walenty Gręmbza Kowalski wybudował tu drewniany k-ł pod wezw. św. Wawrzyńca i Walentego. Poświęcony został 3 XI 1623 r. W 1644 r. zbudowano prowizoryczną rezydencję, domki folwarczne, oraz wg niektórych autorów fabrykę sukna. Już od 1678 r. pisano tu akta metrykalne, co wskazywałoby na powstałą tu filię parafii → św. Zygmunta w Częstochowie, jakkolwiek za datę oficjalnej erekcji należy uważać r. 1763. Za ostatniego paulina na stanowisku rezydenta, o. Adriana Nycza, utworzono tu w 1866 r. odrębną parafię. Pobyt paulinów w Konopiskach zakończył się z chwilą jego odwołania w 1868 r.

Do jurysdykcji tegoż k-ła należał k-ł św. Jana przy cmentarzu dla zakaznych na polach Rększowickich, rozebrany w 1786 r. Pod opieką kapelana było Bractwo św. Anny oraz szkoła w Rększowicach i Konopiskach, powstała ok. 1804 r. Bardzo wcześnie powstał tu przytułek dla ubogich, zamieniony na szpital i przeniesiony przed 1782 r. do nowego pomieszczenia.

Filia obejmowała następujące wsie: Blachownia, Błaszczyki, Brzóska, Bugaj, Hutki, Cisie, Gaj, Gliny, Jamki, Kaczka, Konopiska, Kozyrowizna, Leśniaki, Łaziec, Malice, Pustkowie Gaj, Rększowice, Trzeizury³⁹.

KONOPNICA, pow. Wieluń, woj. Łódź.

Konwent. Paulinów sprowadził Hieronim Konopnicki, kaszt. spicimirski, w 1630 r. K-ł paraf. pod wezw. św. Rocha zbudowany został

AJG: posiada 32 fascykuly akt odnoszących się do spraw majątk., podatk. poddaństwa, koresp. itp. z okazji procesu z ks. Wybranowskim 1461—1794 (76, 78, 96—122); akta do granic Miedźna konw. Jasnogórskiego i Mokrej kanoników reg. 1780—1790 (80); akta do młyna zw. glizińskim 1790 (115); akta do młynów pod Kłobuckiem 1500—1790 (97), akta do w. Zagórza 1479—1790 (102), 1616—1790 (105), akta w. Zakrzowa 1524—1790 (98), akta tzw. roli erekcyjnej 1527—1790 (101), akta tzw. łąk k-łnych 1479—1790 (103); akta do przymiarków pod Dubielem u stawu Glizińskiego 1790 (104), akta dziesięciny k-łowi kłobuckiemu 1448—1789 (106), akta pobicia J. Wilewskiego 1789 (107); akta do posiadłości w Daszyńcu 1447—1530 (109); akta młyna i stawu Kuźniaka, lasu Skiczak i w. Huta 1790 (112), akta do Pierzchna 1483—1532 (114); dyplomy fund. z l. 1651—1658 (164—166), 1668 (425), 1791 (521).

³⁹ Chodyński: *Konopiska. Catalogus eccl. dioec. Vladislav. pro a. 1879, s. 63—4*; Ks. H. Kolawski: *Konopiska. Szkic monograficzny*, „Kron. Dyec. Kujaw.-kal.”, 1917 s. 175—187, 310—315.

AJG: akta donacyjne, inwentarze, i koresp. 1785—1860 (1513), 1826—1850 (1093), fundacyjne i procesowe 1540—1580 (1368), 1588—1832 (1371), 1622—1629 (1370), 1794—1801 (821), 1796—1800 (819), 1796—1797 (1369); dyplomy perg. z 1627 r. (276, 277).

ADC: akta Konsystorza Kaliskiego z 1818 r. oraz dziekańskie z l. 1800—1836.

w l. 1641—43, konsekrowany w 1666 r. Kl. zbudowany w 1692 r., spłonął razem z k-łem w 1858 r., po czym przebudowany.

Obowiązki parafialne pełnili paulini już od 1632 r. Przy k-le założyli Bractwa: Aniołów Stróżów w 1633, Różańcowe w 1730 oraz Miłosierdzia przed 1784 r.

Szkoła elementarna, założona jeszcze przed fundacją, obsługiwana była przez konw. W 1810 r. przeszła pod kuratelę organisty. Szpital z fundacji H. Konopnickiego, wybudowany w 1726 r., spłonął w 1858 r. Do k-ła należała mała kaplica św. Marii Magdaleny na cmentarzu, do parafii zaś wieś Konopnica i Strobin od 1731 r. W 1796 r. odebrano dobra ziemskie, konw. zaś zniesiono w 1864 r.⁴⁰

KORZECZNIK, pow. Koło, woj. Poznań.

Niedoszła fundacja rodziny Podlewskich z r. 1773. K-ł parafialny pod wezw. WW. Świętych zbudowany w XVI w. nie posiadał nigdy stałej obsługi, stąd proponowano objęcie go paulinom → brdowskim. W charakterze próby fundację przyjęto, lecz trudne i niewystarczające warunki materialne zmusiły paulinów do rezygnacji, co spowodowało być może połączenie k-ła z parafią → modzerowską⁴¹.

KRAKÓW.

1. Dębni ki - Ludwin ó w

Dawniej wieś konw. → krakowskiego na Skalce, dzisiaj dzielnica miasta. Należały do parafii skałecznej od XIII w., do paulinów zaś od czasu fundacji krakowskiej. Tutaj konw. miał swój ogród i folwark. W pierwszych latach XVII w. istniał w Dębnikach mały k-ł w miejscu kaplicy, zbudowanej w 1683 r. Inna kaplica do dzisiaj istniejąca, zbudowana została w XVII w. na gruntach ludwinowskich. Ok. 1782 r. utworzono przy niej filię parafii skałecznej i przyłączono do niej wieś leżące po prawej stronie Wisły. Z chwilą wejścia Dębni ki i Ludwinowa w obręb zaboru austriackiego, straciły one przynależność do parafii skałecznej, mimo że jeszcze przez wiele lat utrzymywały z nią łączność. Paulini obsługiwali kaplicę ludwinowską nawet po zrzeczeniu się praw parafii w 1923 r.⁴²

⁴⁰ Chodyński: *Konopnica. Catalogus eccl. dioec. Vladislav. pro a. 1878, s. 67—8*; tenże: *Paulini*, s. 489—491; *Konopnica*, w: KZSP, t. 2 woj. Łódź, z. 12 pow. Wieluń, s. 8—9; Rosin: *Słownik*, s. 96.

AJG: akta konw. 1552—1856 (1539); akta prow. 1687—1860 (1615), 1702—1851 (1614), 1857—1859 (1613); raptularz paraf. urodzeń, ślubów i zgonów 1827—1828 (1537), akta proces. o las Kurów 1820—1862 (1538).

Akta ADC i parafii zestawil ks. Patykiewicz: *Materiały do dziejów terenów diecezji częstochowskiej. Archidiaconat wieluński*, „Czest. Wlad. Diec.”, 1958 s. 202, 412.

⁴¹ Chodyński: *Paulini*, s. 513.

⁴² *Pamiętnik konsekracji k-ła parafii św. Stanisława Kostki. Kraków-Dębni ki dnia 9. X. 1938*, Kraków 1938 s. 49—51, 62—3.

ASk: akta kapelanii 1776—1811 (126), 1782—1807 (127).

2. Konwent na Skalce.

Konwent. K-1 paraf. pod wezw. śś. Michała Archanioła i Stanisława bpa, w miejscu jego męczeństwa, przekazany paulinom przez kan. Jana Długosza aktem z dn. 25 III 1471 r. Wprowadzenie paulinów miało miejsce w 1472 r. Objęli wtedy k-1 zbudowany w Kazimierzu W. w XIV w. Na jego miejscu zbudowali w l. 1734—51 k-1 barokowy wg proj. A. G. Müntzera i A. Solarego. Kl. pierwotny zbudowany w l. 1471—82, przebudowany w l. 1633—1723.

Przy k-le istnieje sadzawka, związana legendą z męczeństwem św. Stanisława, zbudowana w 1648 r. przez Jana Naporę, restaurowana w l. 1712 i 1963. W podziemiach k-la znajduje się krypta z grobami zasłużonych, zbudowana wg proj. Wł. Łuszczkiewicza w l. 1876—1880. Tu spoczywają: kan. J. Długosz (1480), L. Siemieński (1881), W. Pol (1881), J. Kraszewski (1887), T. Lenartowicz (1894), A. Asnyk (1897), H. Siemiradzki (1903), St. Wyspiański (1907), J. Małczewski (1929), K. Szymanowski (1937), L. Solski (1954) i T. Banachiewicz (1955).

W l. 1777—1779 mieścił się w klasztorze lazaret i magazyn wojsk austriackich. W 1839 r. utworzono tu więzienie dla ekswojskowych i studentów osadzonych przez Gutha. W latach drugiej wojny światowej i okupacji niemieckiej klasztor wraz z domem gimnazjalnym zamieniono na szpital wojskowy; konw. przeniósł się wtedy do klasztoru augustianów. Od dn. 15 VIII 1942 do 18 I 1944 r. mieściło się tutaj Częstochowskie Seminarium Duchowne.

Konw. skałeczny odgrywał zawsze dużą rolę jako ośrodek naukowy polskiej prowincji. Już w 1520 r. powstała tutaj bogata biblioteka z fundacji Macieja z Miechowa, powiększona w XVIII—XX w. Tutaj utrzymywały się studia filozoficzne, początkowo z fundacji Elżbiety Myszkowskiej danej w 1615 lub 1625 r., później dzięki funduszom konw. jasnogórskiego względnie całej prowincji. I tak filozofię wykładano od 1631 r., wkrótce, bo już w 1637 r., włączono do programu studium dogmatykę i prawo. Pozostałe sekcje uzupełniali studenci w studium jasnogórskim, beszkowskim i warszawskim. W pierwszych latach XX stulecia studia przeniesiono do Seminarium franciszkanów, później do misjonarzy św. Wincentego.

W r. 1799 utworzono tutaj nowicjat dla domów galicyjskich i prowadzono go przez kilka lat. Powtórne otwarcie dokonano 29 XII 1851 i trwał aż do złączenia się z konw. jasnogórskim w 1914 r. Po raz trzeci powrócił we wrześniu 1918 jako nowicjat całego zakonu i trwał do czasu przeniesienia go do Leśnej Podl. w 1928 r.

W 1923 r. otworzono tutaj gimnazjum z programem staroklasycznym, przeniesione później do nowoczesnego gmachu, zbudowanego wg proj. inż. Szyszko-Bohusza w l. 1931—35 dla 130 chłopców.

Od 1797 do 30 V 1870 r. konwent skałeczny był domem głównym, a później samoistnym prowincji galicyjskiej z siedzibą: komisarza gen. (6 V 1876—30 VIII 1880, 1902—1912), prezydenta gen. konwentu miejsco-

wego oraz konwentów w Pilisz na Węgrzech (1866—67) i w Nagy Levand (1903—05).

Obowiązki parafialne pełniono od czasu fundacji do 1923 r., kiedy to na prośbę konw. zrezygnowano z nich na rzecz k-la Bożego Ciała. Do parafii należały: w. Pychowice, Dębniki, Kobierzyn, Zakrzówek i kilka domów na Kazimierzu. Na terenie parafii były następujące k-ty: św. Katarzyny oo. Augustianów, św. Jakuba, św. Leonarda, św. Wawrzyńca, św. Agnieszki (wykupiony od Żydów przez Komitet, w którego skład wchodził o. P. Przeździecki i o. M. Paszkiewicz), nadto kaplice w → Dębnikach, Ludwinowie, oraz św. Zofii na dziedzińcu skałecznym, do czasu jej rozebrania w 1693 r.

Szkoła parafialna istniała od czasu fundacji do w. XVII (?).

Przy k-le utrzymują się nadal Bractwa: Aniołów Stróżów od 1642 r., św. Barbary od 1741 r. i Różańcowe od 31 III 1921 r.

Na terenie Skalki w końcu XIX w. i w pocz. XX w. mieszkali pierwsi bracia albertyni z br. Albertem Chmielowskim na czele. W miejscowej „ogrzewalni” przebywali też krakowscy nędzarze, otaczani opieką przez br. Alberta.

Z prac zewnętrznych paulinów należy wymienić liczne kapelanie w domach sióstr, prace katechetyczne (w. XIX—XX), obowiązki wójta we wsi → Borzymów i inne⁴⁸.

KRZESZÓW, pow. Biłgoraj, woj. Lublin.

Rezydencja. Paulinów sprowadził tu Aleksander Młodecki, woj. sandomierski, w 1723 r. Na początku wybudował im małą kaplicę, pobenedyktynianką przez o. K. Moszyńskiego w dn. 22 V 1723 r.

Paulini nie mieli tu szczęścia i łatwego życia. Pierwsze trudności zjawiały się ok. 1728 r., z chwilą powtórnego małżeństwa fundatora z K. Wereszczakówną. Jej wpływ i doczekanie się męskiego potomka spowodowały decyzję odwołania poprzednich zamiarów. Odtąd zaczęta

⁴⁸ T. Krauze ZP: *Zarys dziejów k-lów śś. Michała i Stanisława w Krakowie na Skalce do r. 1472*, (maszyn. AJG III 39; T. Lenkiewicz i K. Radwański: *Wyniki badań archeologicznych prowadzonych na Skalce w Krakowie w l. 1956—57*, „Biul. Krak.”, t. 1 1959 s. 39—133; J. Lepiarczyk: *Wiadomości źródłowe do dziejów budowy i urzędzenia barokowego k-la na Skalce w Krakowie*, „Rocz. Krak.”, t. 35: 1961 s. 43—53 i il.; S. Szafranec ZP: *Fundacja klasztoru św. Stanisława Na Skalce w roku 1472*, (maszyn.) AJG III 38; L. Zarewicz: *Skalka z k-tem śś. Michała i Stanisława w Krakowie*, w: J. Czech: *Kal. Krak. na r. 1889*, s. 65—91.

AJG: akta konw. i k-la 1635—1863 (1543), 1837—1847 (1064); akta prow. 1618—1862 (1618), 1682—1878 (1616), 1837—1847 (1064); 1706—1863 (1617), 1922—38 (2201); akta zapisów i pożyczek 1630—1803 (1541); akta w. → Borzymowa, akta w. Sonka 1629—1762 (1540); P. Przeździecki ZP: *Kronika konw. 1914—1916* (1493); zobowiązania mszalne 1725—1727 (592); księga rachunk. 1751—1762 (497); inwentarze 1703—1864 (1619), 1745 (1094).

ASk.: 531 rękopisów dotyczących konw., parafii itp., 47 dyplomów perg. i 178 rękopisów bibliotecznych.

budowa k-ła i kl., wg proj. Fontany w 1727 r., upadła po dwóch latach pracy. Sytuacja do tego stopnia pogorszyła się, że na miejscu pozostał zaledwie jeden paullin, jako stróż wspomnianej kaplicy. Stąd też w 1767 r. złączono rezydencję z konw. → starowiejskim. Dalsze trudności zjawily się ze strony proboszcza i bpa Sierakowskiego, którzy nie pozwalali na rozwinięcie pełnych prac duszpasterskich w obrębie kaplicy. W 1778 r. odżyła jeszcze nadzieja wskrzeszenia zobowiązań. Ordynat Zamoyski obiecał nawet dokończyć budowę pod warunkiem założenia przez paullinów szkoły. Prowincjał chętnie przystał na ten warunek, ale obietnice ordynata i tym razem okazały się niestałe. One też chyba przyczyniły się ostatecznie do opuszczenia placówki. Ostatnie wzmianki o pobycie paullinów w Krzeszowie urwały się na r. 1778⁴⁴.

KUTNO, woj. Łódź.

Niedoszła fundacja dziedzica kutnowskiego Kucińskiego, który w 1672 r. wyraził chęć sprowadzenia paullinów i osadzenia ich przy k-le paraf. Na drodze do zrealizowania fundacji stał początkowo prymas M. Prażmowski, do którego należał k-ł z przynależności rodzinnej. Trudności jednak dość szybko ustąpiły i już w 1674 r. wyraził na nią zgodę nuncjusz pap. w Warszawie. Tymczasem z niewiadomego powodu zaprzestano starań i na tym plany się urwały⁴⁵.

LEŚNA PODLASKA, pow. Biała Podl., woj. Lublin.

Konwent. Podlaskie sanktuarium maryjne. Paulinów sprowadził Wł. Jan Michałowski, miecznik mielnicki, 16 X 1726 r. z prawem patronatu do k-ła paraf. Wprowadzenie miało miejsce 5 X 1727 r.

Konw. i k-ł zbudowany jest na miejscu znalezienia Cud, Obrazu M. Bożej. W l. 1697—1716 zbudowano tutaj małą kapliczkę, a obecny k-ł w l. 1718—58 wg proj. Winc. Rachetyego, restaurowany w 1835 r. i przebudowany na cerkiew w l. 1879—81. Przywrócony do stanu pierwotnego w l. 1915 i 1920—26 wg proj. Szyszko-Bohusza. Kl. zbudowany w XVIII w. przebudowany w l. 1879—81.

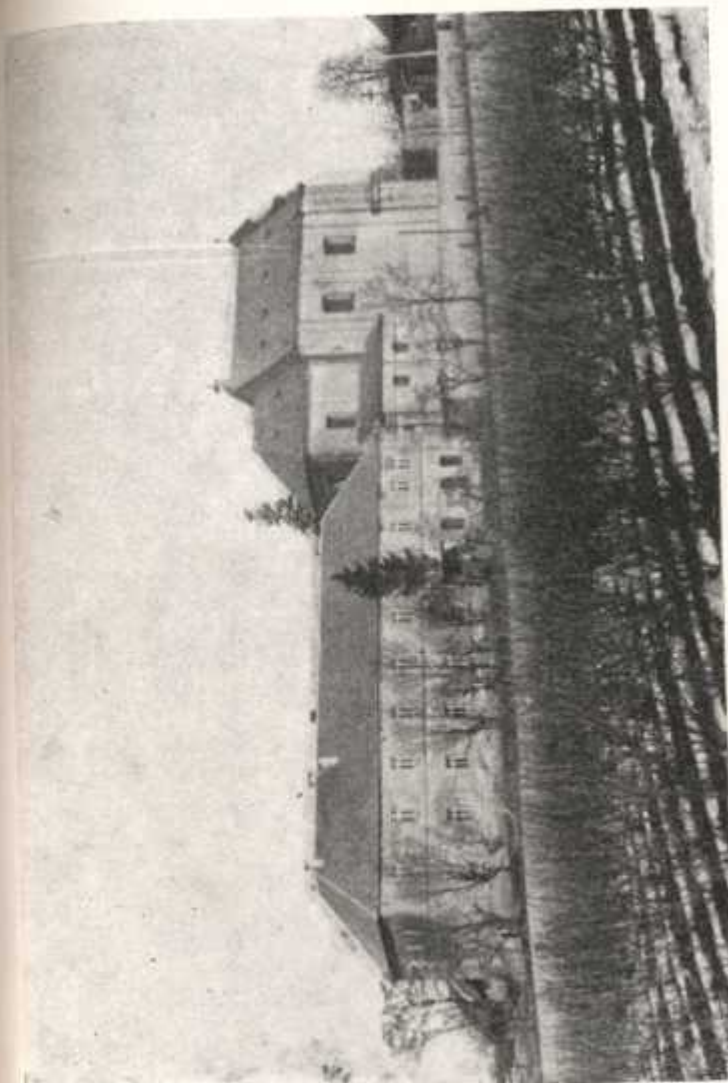
W 1864 r. usunięto paullinów dekretem cara Aleksandra II. W charakterze proboszcza pozostał jedynie dotychczasowy przeor o. Dionizy Korzeniowski. W 1867 r. zarząd parafii przeszedł w ręce ks. diecezjalnego, a o. Korzeniowskiego wywieziono do Łukowa. Od kwietnia 1875 do 1915 r. k-ł pozostawał w rękach prawosławnych zakonnic, które świątynię przerobiły na cerkiew, pousuwały sprzęty, zbudowały siedem małych cerkiewek oraz kilka budynków mieszkalnych i szkolnych.

W 1919 r. paulini powrócili do Leśnej i objęli probostwo. Przywrócili

⁴⁴ Chodyński: *Paulini*, s. 509—510; B. Kubica ZP: *O. Konstanty Moszyński, Paulin, Biskup*, Kraków 1937, (maszyn.) AJG III 112, s. 55—6, 61 i in.,

AJG: akta rezydencji 1722—1742 (1544), 1723—1748 (1620); APP t. 6 (537) s. 209, 268, 347, 442—453, 883; t. 7 (537) s. 246, 259; t. 11 (540) s. 1034 i in.; I. Pokorski: *Fundatio Skrzyszoviensis*, w: *Liber Mitracul.* (2174) s. 116 i il.

⁴⁵ AJG: APP t. 4 (744) s. 345, 457, 465.

19. Klasztor w Łęczyszczach. Stan z 1967 r.

Fot. o. J. Tomziński

budowa k-ła i kl., wg proj. Fontany w 1727 r., upadła po dwóch latach pracy. Sytuacja do tego stopnia pogorszyła się, że na miejscu pozostał zaledwie jeden paulin, jako stróż wspomnianej kaplicy. Stąd też w 1767 r.łączono rezydencję z konw. → starowiejskim. Dalsze trudności zjawily się ze strony proboszcza i bpa Sierakowskiego, którzy nie pozwalali na rozwinięcie pełnych prac duszpasterskich w obrębie kaplicy. W 1778 r. odżyła jeszcze nadzieja wskrzeszenia zobowiązań. Ordynat Zamoyski obiecał nawet dokończyć budowę pod warunkiem założenia przez paulinów szkoły. Prowincjał chętnie przystał na ten warunek, ale obietnice ordynata i tym razem okazały się niestałe. One też chyba przyczyniły się ostatecznie do opuszczenia placówki. Ostatnie wzmianki o pobycie paulinów w Krzeszowie urwały się na r. 1778⁴⁴.

KUTNO, woj. Łódź.

Niedoszła fundacja dziedzica kutnowskiego Kucińskiego, który w 1672 r. wyraził chęć sprowadzenia paulinów i osadzenia ich przy k-le paraf. Na drodze do zrealizowania fundacji stał początkowo prymas M. Prażmowski, do którego należał k-ł z przynależności rodzinnej. Trudności jednak dość szybko ustąpiły i już w 1674 r. wyraził na nią zgodę nuncjusz pap. w Warszawie. Tymczasem z niewiadomego powodu zaprzestano starań i na tym plany się urwały⁴⁵.

LEŚNA PODLASKA, pow. Biała Podl., woj. Lublin.

Konwent. Podlaskie sanktuarium maryjne. Paulinów sprowadził Wł. Jan Michałowski, miecznik mielnicki, 16 X 1726 r. z prawem patronatu do k-ła paraf. Wprowadzenie miało miejsce 5 X 1727 r.

Konw. i k-ł zbudowany jest na miejscu znalezienia Cud. Obrazu M. Bożej. W l. 1697—1716 zbudowano tutaj małą kapliczkę, a obecny k-ł w l. 1718—58 wg proj. Winc. Rachetyego, restaurowany w 1835 r. i przebudowany na cerkiew w l. 1879—81. Przywrócony do stanu pierwotnego w l. 1915 i 1920—26 wg proj. Szyszko-Bohusza. Kl. zbudowany w XVIII w. przebudowany w l. 1879—81.

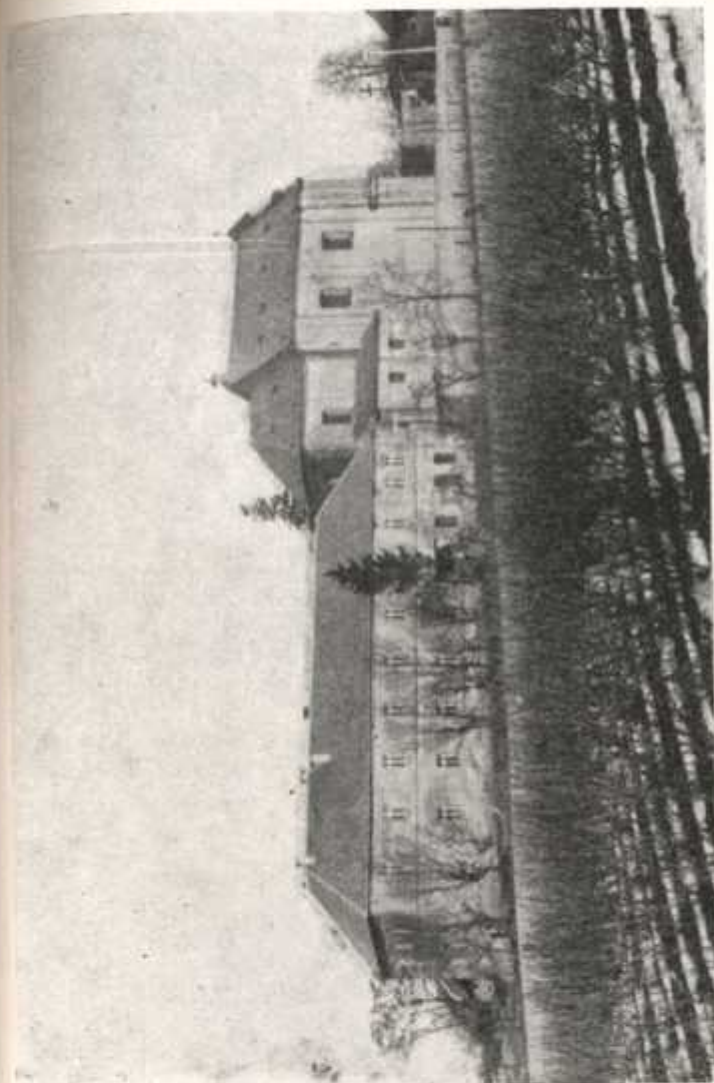
W 1864 r. usunięto paulinów dekretem cara Aleksandra II. W charakterze proboszcza pozostał jedynie dotychczasowy przeor o. Dionizy Korzeniowski. W 1867 r. zarząd parafii przeszedł w ręce ks. diecezjalnego, a o. Korzeniowski wywieziono do Łukowa. Od kwietnia 1875 do 1915 r. k-ł pozostawał w rękach prawosławnych zakonnic, które świątynię przerobiły na cerkiew, pousuwały sprzęty, zbudowały siedem małych cerkiewek oraz kilka budynków mieszkalnych i szkolnych.

W 1919 r. paulini powrócili do Leśnej i objęli probostwo. Przywrócili

⁴⁴ Chodyński: *Paulini*, s. 509—510; B. Kubica ZP: *O Konstanty Moszyński, Paulin, Biskup*, Kraków 1937, (maszyn.) AJG III 112, s. 55—6, 61 i in.,

AJG: akta rezydencji 1722—1742 (1544), 1723—1748 (1620); APP t. 6 (537) s. 209, 268, 347, 442—453, 883; t. 7 (537) s. 246, 259; t. 11 (540) s. 1034 i in.; I. Pokorski: *Fundatio Skrzyszoviensis*, w: *Liber Miracul.* (2174) s. 116 i il.

⁴⁵ AJG: APP t. 4 (744) s. 345, 457, 465.

19. Klasztor w Łęczyszczach. Stan z 1907 r.

20. Klasztor w Topolnie. Wg sztychu z XVIII w.

Fot. J. Langda

k-łowi pierwotny wygląd oraz odzyskali zabrany stąd Cud. Obraz, który w l. 1867—1927 przebywał w k-le benedyktynek w Łomży. W dn. 8 VIII 1963 został on ukoronowany papieskimi koronami przez kard. S. Wyszyńskiego.

Przy k-le istnieją Bractwa: Różańcowe od 1722, Szkaplerza św. od 1728, Trójcy św. od 1757, oraz wkrótce po powrocie paulinów do Leśnej założono: Bractwo Trzeźwości, III Zakon św. Franciszka, Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej i Katolicką Ligę Kobiet.

Sanktuarium leśniańskie odgrywało olbrzymią rolę patriotyczną w okresie rozbiorów Polski, głównie w czasie prześladowania unitów i w dniach powstania styczniowego. Od niepamiętnych czasów organizowali też nabożeństwa greko-katolickie, oraz utrzymywali na stałej pensji unickiego kapłana dla obsługi miejscowych unitów.

Parafia posiadała szpital, zbudowany w XVII w. Do niej należały też w. → Bukowice, Nosów, Mariampol, Jagodnica, Zaberbecze i Ludwinów. W 1845 r. było tu 800 wiernych, w 1858 tylko 66 na skutek grasującej wówczas zarazy.

Do jurysdykcji proboszcza należał k-i w → Bordziłówce, oraz kaplica cerkiewna w → Bukowicach.

W okresie przeoratu o. Augustyna Jędrzejczyka w l. 1919—20, 1929—33 powstały elementarne szkoły: w Bordziłówce, Bukowicach, Dobrolinie, Leśnej, Nosowie i Witulinie.

Od 1727 r. była tu własna kapela z bogatym zestawem instrumentów i biblioteką muzyczną, liczącą w 1810 r. 323 dzieła.

W l. trzydziestych XIX w. utrzymywano tu studium teologii. Od 1845 r. klerycy korzystali z wykładów Seminarium Diecezjalnego w Janowie Podlaskim. Nowicjat zakonu utrzymywał się od listopada 1928 do lipca 1937, oraz od 1960 r. do dzisiaj. W okresie okupacji hitlerowskiej, oraz od 1958—60 r. było tu studium filozofii⁴⁶.

⁴⁶ W. Bruchnalski: *Bibliografia maryjologii polskiej*, W: *Księga Pam. Maryańska*, Lwów—Warszawa 1905 s. 175; A. Fridrich: *Cudowny Obraz Najśw. Maryi Panny w Leśny na Podlasiu*, tamże s. 336—400; Ks. J. Pruszkowski: *Martyrologium czyli męczeństwo Unii na Podlasiu*, Lublin 1917 i 1921 passim; A. Jędrzejewski ZP: *Historja Cudownego Obrazu Matki Boskiej w Leśnej, Leśna Podl. 1928*; A. Łaziński ZP: *Powrót Cud. Obrazu Matki Bożej do Leśnej na Podlasiu*, Częstochowa 1933; *Dokumenty z uroczystości koronacyjnej w Leśnej na Podlasiu*, „Wiad. Diec. Podl.”, 1964 nr 7—8 s. 151—169.

Arch. miejscowe, nekrolog z l. 1745—1786; akta zarządzeń bpa do Leśnej od 1747 r.; księgi ochrzczonych 1707—1753; małżeństw 1716—1728; zmarłych 1791—1918.

AJG: akta konw. 1688—1815 (1623), 1712—1861 (1547), 1726—1929 (1548); księga rachunk. przeora Paneckiego 1844—47 (594); akta wizytatora gen. 1834—46 (595); akta k-ła w Leśnej i Bordziłówce 1829—1837 (1545); akta budowy k-ła i kl. 1728—1855 (1546); akta restauracji i sporu z restauratorem Koźmińskim 1838 (564); księgi ochrzczonych 1728—1737 (501), zmarłych 1727—1790 (500); akta o Obrazie MB. XVIII—1933 (2077);

LEŚNIÓW, pow. Żarki Leśniów.

LUBLIN.

Rezydencja Paulinów sprowadził Józef Mikołaj Moszyński w 1719 r. aktem fundacyjnym z 1717 r. Oddał im liczne dochody z kilku kamienic, ze spichrza prażmowskiego i z dóbr kryłowskich celem zbudowania k-ła i kl. WW. Świętych. Mimo powiększenia fundacji przez Sapiehów, Antoniego Bonieckiego, podsejdyka ziemi chełmińskiej oraz korzystnych transakcji z Krzysztofem Polanowskim, fundacja nigdy się nie rozwinęła. Ostatecznie wszystkie zebrane dochody przeznaczono na budowę k-ła w Krakowie, Łęczeszycach i na msze św. za fundatora. Rezydencja upadła po 1730 r.⁴⁷

LUBOTYŃ, pow. Koło, woj. Poznań.

Probostwo należące od 1809 r. do konw. brdowskiego. Źródła nie podają bliższych szczegółów, oprócz nominacji tamtejszego przeora na objęcie urzędu proboszcza⁴⁸.

LWÓW.

Konwent wraz z k-lem śś. Piotra i Pawła przy ul. Łyczakowskiej. Paulini osiedlili się tutaj w 1750 r. za zgodą abpa M. I. Wyżyckiego i mocą przywileju Kupiszewskich, kolatorów k-ła. Koszta fundacji pokrywała Jasna Góra, później ks. Winc. Jabłonowski i inni. Kl. zbudowano w 1776 r., po czym go rozebrano na skutek wadliwej konstrukcji i postawiono nowy w r. 1782.

W r. 1762 rezydencja awansowała do praw konw., w dwa lata później przyjęła obowiązki parafialne, które z kolei odebrano dekretem rządu austriackiego w 1784 r. W 1786 r. konw. skasowano z pozostawieniem jednego paulina jako kapelana. W niedługim czasie k-ł zamieniono na cerkiew grecko-katolicką⁴⁹.

ŁĘCZESZYCE, pow. Grójec, woj. Warszawa.

Konwent Paulinów sprowadził Mikołaj Boglewski, sędzia ziemi czerskiej w 1639 r. Obowiązki parafialne objęli oni 7 IX 1654 r.

K-ł pod wezw. św. Jana Chrzciciela zbudowany w XVII w. zniszczony został przez pożar w 1700 r. i odbudowany po 1724 r. Przy nim istniało Bractwo Aniołów Stróżów, założone w 1646 r. Istniała tu

Ks. K. Dobrowolski: *Historja zjawienia się cud. obrazu, oryg. (520)*; I. Pokorski: *Fundatio Lesnanensī, w: Liber Miracul. (2174) s. 112 i il.*

⁴⁷ Chodyński: *Paulini*, s. 510—11.

AJG: akta konw. Lublin—Czolna 1555 (1694); akta rezydencji 1716—1728 (1621), 1717—1728 (1552); APP t. 7 (537) s. 209, 405, 1165.

⁴⁸ Chodyński: *Paulini*, s. 510—11.

AJG: akta konw. Lublin—Czolna 1555 (1694); akta rezydencji 1716—1728 (1621), 1717—1728 (1552); APP t. 7 (537) s. 209, 405, 1165.

⁴⁹ AJG: akta konw. brdowskiego 1436—1827 (1527) s. 113.

⁵⁰ Chodyński: *Paulini*, s. 506—7.

AJG: akta konw. 1743—1774 (1553); inwentarz k-ła z 1755 r. (1628); M. Streszka: *Annalium Ord. S. Pauli Er. 1727—1775 (534) s. 870—1*; APP t. 10 (758) s. 253, 325, 351, 445—447, 468, 470, 667, 712, 724, 807.

szkół już w 1603 r. W 1800 r. oprócz niej występuje także szpital utrzymywany kosztem konw. Miejscowi paulini pomagali w pracach duszpasterskich k-łowi bełskiemu i utrzymywali materialnie konw. warszawski św. Ducha. W 1819 r. konw. skasowano z pozostawieniem jednego paulina na stanowisku proboszcza parafii. W 1967 objęli powtórnie zarząd parafii oraz zaniedbany i zrujnowany k-ł wraz z klasztorem. Do dawnej parafii należały: w. Łęczeszycy, Koziel, Wola, Wólka, do r. 1779 także Stara Wieś i Wola Pogroszewska⁵⁰.

MALUSZYN, pow. Radomsko, woj. Łódź.

Niewyjaśniona bliżej placówka, w której o. Jakub Kochankiewicz zbudował k-ł paraf. O bliższych związkach z paulinami nic pewnego powiedzieć nie można⁵¹.

MIEDŹNO, pow. Kłobuck, woj. Katowice.

Wieś z k-lem paraf. oddane paulinom razem ze starostwem kłobuckim w 1658 r. W dn. 25 XII 1723 bp Konstanty Moszyński, paulin konsekrował nowy k-ł, zbudowany staraniem miejscowego proboszcza. Z prawa patronatu paulini skorzystali dla siebie dopiero w 1798 r., a pierwszym proboszczem został o. Bruno Długoński⁵².

MIŃSK, woj. Warszawa.

Niedoszła fundacja konw., zamierzona przez Jerzego Warszyckiego, kaszt. łeczyckiego w 1710 r.⁵³

MNICH, pow. Kutno, woj. Łódź.

Niezrealizowane próby inkorporacji k-ła parafialnego z k-lem oporowskim. W 1782 r. nalegano na przyjęcie inkorporacji. Miejscowi paulini chętnie przystawali na propozycje i w charakterze próby, prawdopodobnie pełnili tam obowiązki administratorów. Do pełnej inkorporacji nie doszło, bo przeszkodziły zamieszki polityczne w kraju⁵⁴.

MOCHÓW, dawniej określany jako Głogówek, pow. Prudnik woj. Opole.

Konwent Paulinów sprowadził Wł. Opolczyk w 1388 r. K-ł pod

⁵⁰ J. Łukasiewicz: *Krótki opis historyczny kościołów parochialnych... w dawnej diecezji poznańskiej*, Poznań 1863 t. 3 s. 249—259; Chodyński: *Paulini*, s. 491—3; J. Zmudziński: *Grójec, Warka i okolice. Przewodnik*, Warszawa 1965 s. 82—84.

AJG: akta fundacyjne itp. 1485—1652 (1556); akta konw. 1693—1815 (1554), 1785—1829 (1014); 1825—1826 (1013), 1829—1830 (1015); akta wizytacji 1680—1746 (551); akta prow. 1641—1827 (1629), 1703—1802 (1627); dzierżawy 1392—1819 (558); księga listów past., wizytacji, kronika 1725—1789 (550); spory o grunta 1581—1596 (1555); akta dóbr → Ostromęczyna, Chłopkowa i Kisielowa 1707—1816 (1009); korespond. z Pruszkowskimi 1665—1689 (1035), rkpsy biblioteczne (793).

⁵¹ Wizyta pasterska ks. bpa W. Krynickiego. „Kron. Diec. Kuj.-kalisz.", 1922 s. 165.

⁵² AJG: APP t. 7 (537) s. 328, 500, 508; t. 9 (745) s. 98, 99, 566; t. 11 (540) s. 583; t. 13 (542) s. 344, 637; t. 14 (759) s. 52; akta luźne 1567—1797 (1342).

⁵³ AJG: APP t. 6 (536) s. 334.

⁵⁴ Chodyński: *Paulini*, s. 513.

wzew. św. Trójcy zbudowany w XVIII w., przebudowany został w l. 1910—11. Obecny kl. zbudowany w 1668 r. Przy k-le istniało Bractwo Aniołów Stróżów, założone 2 VII 1693 r. Pracował tutaj zawsze jeden paulin znający język niemiecki, celem obsługi tych wiernych, którzy nie mówili po polsku. Na konwent nakładano często liczne kontrybucje wojskowe, które mocno ubożyły dochody i narażały na niedostatki. Stąd też zwalniano go niejednokrotnie od świadczeń na rzecz prowincji. Zobowiązywano go jedynie do utrzymania domu emerytów.

W dobrach fundacyjnych → Olbrachcice paulini obsługiwali kaplicę, zbudowaną wraz z kapelanią w 1794 r.

W okresie wojny szwedzkiej w miejscowym k-le przechowywany był Cud. Obraz M. B. Częstochowskiej, a kl. stanowił siedzibę prowincjała o. Bronowskiego. Konw. skasowany został dekretem rządu pruskiego w 1813 r.⁵⁵

MODZEROWO, pow. Koło, woj. Poznań.

Niedoszła fundacja rodziny Podlewskich z r. ok. 1773 zmierzająca do połączenia k-ła modzzerowskiego i korzecznickiego → z parafią brdowską. Jako uposażenie fundatorzy obiecali przeznaczyć 24 000 flor. pol., co równało się uposażeniu dla dwóch zakonników. Tytułem próby przyjęli paulini zarząd parafii, lecz wkrótce doszli do przekonania, że uposażenie nie było wystarczające, nadto k-l chylił się do upadku i nie widziano szans podźwignięcia go, licząc jedynie na pomoc miejscowego dziedzica. Toteż za fundację podziękowali, jakkolwiek jeszcze niejednokrotnie służyli pomocą duszpasterską. Do spraw inkorporacji powrócił jednak w 1803 r. Konsystorz Gnieźnieński, proponując paulinom przyjęcie parafii. Jaka była odpowiedź prowincjała, nie wiadomo.⁵⁶

NIWIEŚCIN, pow. Świecie, woj. Bydgoszcz.

Ok. 1710 r. powierzono obsłudze paulinów w → Topolnie. niewieścinański k-l parafialny. Z powodu jego ubóstwa i zniszczeń opuścili placówkę 1716 r.⁵⁷

NIŻNIÓW nad rz. Dniestrem, pow. Tłumacz.

Konwent Paulinów sprowadził St. Winc. Jabłonowski, woj. rawski, w 1740 r. Wybudował im kl. dla 12 zakonników oraz k-l pod wezw. św. Stanisława bpa i Jana Chrzciciela, który z powodu złej konstrukcji w krótkim czasie rozebrano (1751) i postawiono nowy. Do k-ła tego przynależały obowiązki duszpasterstwa parafialnego.

⁵⁵ Chodyński: *Paulini*, s. 470—3; Fijałek: *Zbiór*, s. passim; KZSP, t. 7 woj. opol., z. 12 pow. prudn. s. 47—49.

AJG: akta konw. 1065—1802 (1534); akta prow. 1687—1753 (570), 1702—1803 (1609); inwentarze 1703—1807 (1607); registr mesznego 1629 (1662); akta podatkowe i pańszcz. 1795 (692); księga rachunk. 1739—1740 (625).

⁵⁶ Chodyński: *Paulini*, s. 513.

AJG: akta konw. brdow. 1436—1827 (1527) s. 89—90; APP 11 (540) s. 515 i in.

⁵⁷ Chodyński: *Paulini*, s. 499.

Konw. cieszył się wyjątkowo dużym uposażeniem, stąd dochodami dzielić się musiał z innymi ubogimi domami, względnie opłacał utrzymanie studiów. Pomimo wielu korzystnych warunków, w rozwoju placówki przeszkadzały długie spory z dominikanami o dobra Okniane.

Do konw. należała rezydencja → jazłowiecka od 1767 r. Członkowie konw. niżniowskiego pełnili obowiązki kapelanów w siedzibie fundatora w Białej Cerkwi od 1747 r. Konw. zniesiono dekretem Józefa II z dnia 2 II 1786 r. Na miejscu pozostał jeden paulin w charakterze proboszcza. Do parafii należały: w. Bratyszków, Kutyska i Oleszów⁵⁸.

NORZYŃSK, nad rz. Noryń, pow. Owruć.

Rezydencja. Miasto zakupione za 40 000 flor. w dn. 29 XI 1716 r. za współdziałaniem Zofii i Aleksandra Niemierzyców.

Paulini osiedlili się w opuszczonym zamku norzyńskim, zarządzali miastem i wsią Zbranki. Ekonom dóbr norzyńskich był jednocześnie kierownikiem budowy rezydencji w → Horoszkach. O działalności paulinów nie wiele wiadomo. Nie wiele też można się dowiedzieć, czy zbudowano tam jakąkolwiek kaplicę. Zarządzanie rezydencją kończy się na r. 1723, wskutek napastliwych pretensji dawnego spadkobiercy dóbr Wieszczyńskiego. Ok. 1750 r. zamek przeszedł w posiadanie rodziny Leśnickich⁵⁹.

OLBRACHCICE, pow. Prudnik, woj. Opole.

Kapelania we wsi fundacyjnej Wl. Opolczyka dla konw. → mochowskiego. Tutaj, obok dobrze prosperującego folwarku, zbudowano w 1794 r. małą kaplicę wraz z rezydencją, zamieszkałą przez ekonoma dóbr⁶⁰.

OPORÓW, pow. Kutno, woj. Łódź.

Konwent Paulinów sprowadził prymas Władysław i Piotr Oporowscy w 1453 r. Oddali im k-l paraf. pod wezw. św. Marcina, bez prawa prezenty, stawiając jednocześnie wyjątkowe, jak dla paulinów, wymagania prac spowiedniczych, kaznodziejskich, edukacyjnych itp. K-l zbudowany został ok. 1450 r. przez abpa W. Oporowskiego, odnowiony po 1697 r., przebudowany i odnawiany w l. 1741, 1776, 1889, 1939 i 1959 r. Kl. budowany partiami w XVI i XVIII w., restaurowany ok. r. 1776 i w l. 1849—53.

Przy k-le założono Bractwo Miłosierdzia w 1788 r.

⁵⁸ Chodyński: *Paulini*, s. 505—6, SG t. 7 s. 169—170.

AJG: akta konw. 1740—1780 (1557); akta prow. 1740—1755 (1630), 1741—1767 (1631); APP t. 9 (745) s. 438—443; t. 10 (758) s. 184—188, 194, 254, 545, 725, 871; t. 11 (540) s. 349—50.

⁵⁹ AJG: akta rezydencji 1660—1723 (1531); registr przychodów i wydatków 1717—1723 (974); akta prow. 1719—1723 (1611).

⁶⁰ Fijałek: *Zbiór*, s. 53—57; KZSP, t. 7 woj. opol., z. 12 pow. prudn. s. 52.

AJG: inwentarze 1703—1807 (1607), por. Mochów.

Konw. utrzymywał szkołę już od czasu fundacji, która w późniejszym okresie prawdopodobnie upadła. Zjawiała się ponownie w drugiej połowie XVIII w., kiedy wystawiono nowy budynek szkolny i wznowiono regularną edukację. W XVIII w. powstał także i szpital parafialny.

W klasztorze zakończył życie bł. Stanisław z Oporowa w 1551 r. Tutaj został pochowany i otaczany był powszechną czcią i kultem. W poł. XVII w. grób jego zakryto przed czcią wiernych. Miejscowa ludność czyniła wiele starań o wyniesienie go na ołtarze. Prowincja odnosiła się do tych starań z dużą rezerwą. Pozwolono jedynie spisywać łaski i cuda, zabroniono jednak wszelkich oznak kultu.

W 1818 r. na wniosek dziedziczki Oporowa i kolatorki k-ła Petroneli Oborskiej abp warszawski F. Malczewski zastrzegł prace parafialne księdzu diecezjalnemu. W dn. 17 IV 1819 r. konw. skasowano z pozostawieniem na miejscu proboszcza o. Fortuńskiego. Po długich sporach prawnych wrócono zakonowi prawo prezenty na probostwo i mianowano proboszczem o. Leksińskiego. Praktycznie jednak stanowisko to obsadzano księżmi diecezjalnymi. Dopiero decyzją rządu w dn. 15 VIII 1859 r. wrócono konwentowi wszystkie prawa. W dn. 1 I 1860 r. paulini wrócili do Oporowa, ale już w cztery lata później, dekretem carskim zostali skasowani powtórnie. Na stanowisku proboszcza pozostał tym razem o. Ignacy Rosiński, zmarły 27 V 1877 r. w Oporowie. Ponowne objęcie konw. miało miejsce w 1857 r.

Do parafii należały wsie: Dobrawy, Jastrzębia, Kamienna Wólka, Kurów, Oporów, Swiechów, Wola Owsiana, Lizygódź i Janki⁶¹.

ORZELEC MAŁY, pow. Busko, woj. Kielce.

Prebenda paulinów z fundacji bpa Wojciecha Jastrzębca, należąca do konw. → bezowskiego.

Wg hipotezy ks. Fijałka miał tu stanąć ok. 1429 r. k-ł pod wezw. Nawiedzenia NM Panny oraz śś. Wojciecha i Krzysztofa, z nakazu

⁶¹ Chodyński: *Paulini*, s. 483—5; Fijałek: *Zbiór*, s. passim; W. H. Gawarecki: *Oporowo, wspomnienie historyczne*, *Kalendarzyk polit.* na r. 1844 s. 1—22; KZSP, t. 2 woj. Łódź, z 2 pow. kutn. s. 8—10 i il.; J. H. Zbudniewek: *Odnawione oblicze Oporowa*, „Vox Er.”, 1960 nr 5 s. 71—75; 1961 nr 1 s. 42—46 (maszyn); Tenże: *Bł. Stanisław z Oporowa*, *Jasna Góra* 1965 nr 5 s. 151—2; J. Kłoczowski: *Zakony na ziemiach polskich w wiekach średnich*, w: *Kościół w Polsce*, t. 1, Kraków 1966 s. 508—9.

AJG: kopiariusz dok. 1399—1466 (1572, 2667); akta konw. 1453 1858 (1558); akta prow. 1687—1859 (1633), 1702—1857 (1632), 1716—1862 (1634), 1829—1847 (1092); żywot i cuda bł. St. z Oporowa 1641—1858 (1042), 1641—1709 2666, 1641—1776 (2665).

Archiwum miejscowe i biblioteka uszczuplone zabranieniem 413 dzieł przez S. B. Lindego w 1819 r. Zachowane akta paraf. rozpoczynają się od 1627 r.

Inne archiwalia por. Ks. H. Rybus: *Regesty akt arcybiskupich gnieźnieńskich*, „Arch. Bibl. Muz.” t. 3: 1961 s. 188, 291, 319, 331.

w.w. fundatora dla diecezjalnego proboszcza parafii bezowskiej, a celem odsunięcia paulinów od zajęć duszpasterskich. Spadkobierca majątku bpa Jastrzębca, Derśław, zaczął stawiać k-ł w Orzelcu, lecz do ukończenia go nie doprowadził, ponieważ paulini podjęli się sami prac parafialnych w Bezowej. Niekórzy historycy, powołując się na dokument bpa Jastrzębca z 30 XI 1429 r. przyjęli faktyczne istnienie tutaj k-ła, rozebranego rzekomo w XVI lub XVII w.⁶²

OSTROMEŃCKO, pow. Chełmno, woj. Bydgoszcz.

Niedoszła fundacja M. Ostrowskiego, woj. mazow., który w 1767 r. pragnął oddać paulinom k-ł paraf. Fundacji nie przyjęto z powodu szczyptego uposażenia⁶³.

OSTROMEŃCZYN, pow. Łosice, woj. Warszawa.

Niedoszła fundacja kan. Michała Krasowskiego, który zamierzał osiedlić paulinów w swych dobrach oraz wystawić k-ł wg wykonanego już projektu arch. Bąja. W 1718 r. definitorium prowincji rozpatrzyło propozycje. Na jego prośbę wysłano nawet paulina w charakterze administratora dóbr i opiekuna zamierzonej fundacji. Gdy jednak nadzieje paulinów na danie zakonowi Siemiatycz upadły (1719), w krótkim czasie urwały się też i kontakty. O współpracy z fundatorem spotykamy jeszcze częste wzmianki do 1729 r. Prawdopodobnie sumę, którą przeznaczył na zamierzoną fundację, oddał później na budowę klasztoru warszawskiego⁶⁴.

PIŃCZÓW, woj. Kielce.

Konwent Paulinów sprowadził kard. Zbigniew i brat jego woj. sandomierski Jan Oleśniccy w 1436 r. Oddali im k-ł kolegiacki pod wezw. św. Jana Ew. wraz z obowiązkami parafialnymi bez prawa prezenty. Zatwierdzenie fundacji miało miejsce 8 X 1449 r. Obecny k-ł zbudowany został w 1642 r., konsekrowany 26 XI 1656 r. przez bpa Z. Czyżowskiego.

W okresie reformacji w listopadzie 1550 r. Mikołaj Oleśniccy usunął paulinów. K-ł zamieniono wówczas na zbór a kl. na szkołę. Paulini wrócili do Pińczowa 13 II 1551 r. mocą dekretu Zygmunta Augusta. Po kilku miesiącach pobytu opuścili powtórnie kl. przenosząc konw. i parafie do k-ła św. Ducha w → Wierciszowie. Dekretem Stefana Batorego i na zaproszenie bpa P. Myszkowskiego powrócili na powrót w 1586 r.

⁶² Fijałek: *Zbiór*, s. 176—185 i in.; Ks. J. Wiśniewski: *Historyczny opis kościołów... w stopnickim*, Marjówka 1929 s. 8.

⁶³ Chodyński: *Paulini*, s. 513.

⁶⁴ Chodyński: *Paulini*, s. 512.

AJG: akta prow. 1707—1816 (1009); APP t. 6 (536) s. 841; t. 7 (537) s. 454—5, 506—8; korespond. o. Moszyńskiego 1712—1732 (1228) s. 323 i in., 1718 (1218) s. 55, 69—196, 1719 (1219) s. 81—108; koresp. do paulinów 1726—1762 (2053) s. 25—8.

Por. także archiwalia konw. Łęczeszycy.

W 1783 margrabia mirowski Franciszek Wielopolski z niewiadomych powodów odmówił paulinom prawa prezenty na probostwo. Dlatego też 16 X 1783 obowiązki proboszcza objął kan. St. Mimocki, a w lipcu 1784 r. ks. H. Kollataj, który w 1798 r. zmusił paulinów do ustępstwa z klasztoru. Dwa lata później powrócili do swej własności, lecz z kolei po rocznym pobycie, w 1801 r., kl. został zajęty na szpital. W 1819 r. został skasowany dekretem abpa F. Malczewskiego. Kl. przejęły norbertanki, które przebudowały go w l. 1820—50. Obowiązki parafialne pełnili paulini jeszcze po 1856 r., ale już bez prawa stanowienia konwentu.

Tutaj utrzymywano studia teologii moralnej w XVII w. oraz nowicjat prowincji w l. 1771—73. Miejscowi paulini obsługiwali k-1 w → Wierciszowie, kaplicę zamkową, k-1 szpitalny z probostwem św. Elżbiety, fundowany przez Elżbietę i Ferdynanda Myszkowskich, kaplicę św. Anny na górze, zbudowaną w 1600 r., kaplicę szkolną na cmentarzu, kaplicę w Podłężu i kaplicę przy łaźni miejskiej. Spełniali także obowiązki prowizorów szpitala, danego im w 1537 r. przez bpa Myszkowskiego. W 1634 r. parafia zyskała drugi szpital dla 8 starców wraz z kaplicą św. Elżbiety, utrzymywany kosztem k-1a, Bractwa Różańcowego i Miłosierdzia. W 1664 r. paulini przyjęli kuratelę nad szpitalem św. Ducha.

Przy k-le istniała: Konfraternia Literacka pod wezw. Wniebowzięcia M. Bożej, założona 23 VII 1610 r. oraz Bractwa: Różańcowe, założone 23 I 1614, Aniołów Stróżów ok. 1683 i Miłosierdzia 26 VIII 1786 r. Parafia obejmowała: m. Pińczów, w. Brzeście, Kopernię, Kowale, Paszcurkę, → Podłęże, Skowronno, Szczypiec i Włochy.

W 1593 r. Zygmunt Myszkowski ufundował tu szkołę parafialną, rozbudowaną przez konw. w 1671 r. Cieszyła się licznymi względami i przywilejami. W 1700 r. Wł. Myszkowski założył nadto gimnazjum zwane Akademią, pozostającą pod kuratelą Akademii Krakowskiej ze ścisłą współpracą konwentu. Przechodziła różne koleje, stała się nawet powodem chwilowego odjęcia paulinom probostwa przez reformatora szkolnictwa ks. Kollataja. Zasięgiem swym obejmowała 34 szkoły okręgu pińczowskiego. Największy rozgłos i powagę zyskała w okresie rektorstwa o. Bazylego Kowalskiego, który wspólnie z dziedźcem pińczowskim J. Szaniawskim podniósł ją do rangi wojewódzkiej, jako jedyną o takim stopniu w całym Królestwie. Przez wiele lat utrzymywał ją własnymi funduszami, uzyskał zgodę na prowadzenie pięciu klas, powiększył etaty. Po powstaniu listopadowym, kiedy Akademia przeżywała poważny kryzys, i tym razem podźwignął ją z upadku. Z chwilą jego śmierci w 1838 r. Akademia przeszła w ręce rektora świeckiego.

Kl. posiadał piękną bibliotekę, z której Kollataj zabrał wiele dzieł dla swego księgozbioru, a S. B. Linde wybrał 340 rękopisów i druków

21. Kościół we Włodawie

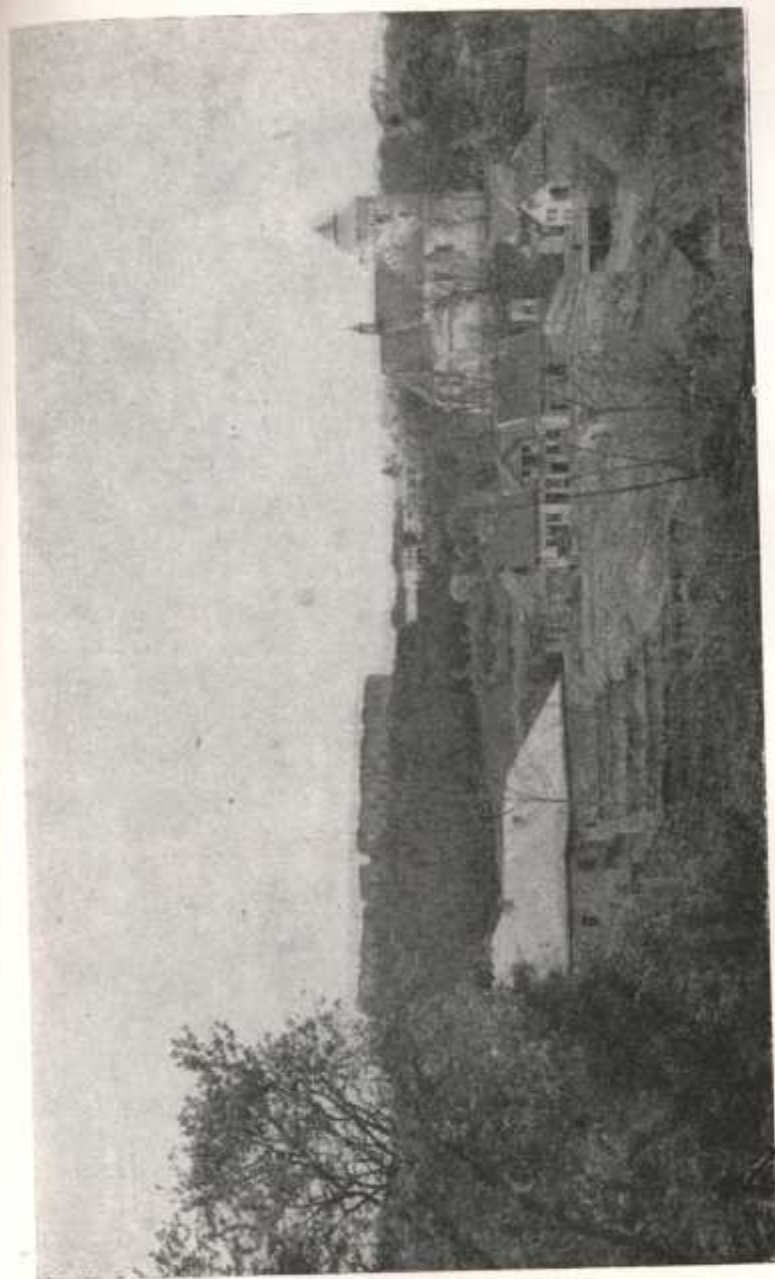
Fot. J. Langda

22. Wnętrze kościoła we Włodawie, ozdobione freskami br. Antoniego Dobrzeńskiego

Fot. J. Langda

23. Jazłowiec z widokiem na ruiny zamku

Fot. Poddebski

[37]

dla Biblioteki Narodowej w Warszawie. Do dzisiaj pozostały tylko najmniej ciekawe egzemplarze w magazynie zakrystii⁶⁵.

PODLEŻE, pow. Pińczów, woj. Kielce.

Wież kupiona przez konw. → pińczowski w dn. 15 III 1447 r. Była intratną posiadłością z własnym folwarkiem i kaplicą obsługiwaną przez ekonoma dóbr. W l. 1707—8 spełniała funkcję k-ła parafialnego pińczowskiego⁶⁶.

POZNAŃ.

Niezrealizowana fundacja Pawła i Anny Cieleckich, którzy w 1757 r. zapisali 24 000 złp oraz folwark na Nowych Ogrodach w Poznaniu w zamiarze zbudowania kl. św. Kajetana. Prowincjał wyraził zgodę na fundację pod warunkiem wyposażenia kaplicy i domu dla 3 zakonników. Fundatorzy przynagłali do szybkiej decyzji ze względu na starania o nią dominikanów. W 1761 r. zaprosił fundator do Poznania ojców celem ostatecznej umowy i kontraktu. Fundację przyjęto, ale zamieszki polityczne przerwały realizację dalszych zamiarów⁶⁷.

PRIBOR, k. Ostrawy, Czechosłowacja.

Niedoszła fundacja mieszcanki Przyborza Małgorzaty Kupkowej z 1643 r., zamierzającej oddać paulinom folwark, uposażyć 4 paulinów, oraz zbudować klasztor przy miejscowym k-le. Mimo pozytywnej decyzji obu stron w przyjęciu fundacji przeszkodziły zamieszki wewnętrzne na Morawach i Śląsku⁶⁸.

⁶⁵ J. Bukowski: *Dzieje reformacji w Polsce*, Kraków 1938 t. 1 i 2 passim; Fijałek: *Zbiór*, s. passim; L. Hajdukiewicz: *Z przeszłości szkół pińczowskich 1586—1914*, „Prz. hist.-ośw.” 1959 z. 2 s. 94—149, tamże bibliografia o tamtejszym szkolnictwie; M. Łodyński: *Materiały do dziejów państwowej polityki bibliotecznej w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim 1807—1831*, Wrocław 1958 s. 31, 60, 71, 194—198; Ks. S. Stuczeń: *Gawędy o klasztorze OO. Paulinów w Pińczowie*, „Kron. Rodz.”, 1903 nr 47—51, 1904 nr 1—28; Ks. J. Wiśniewski: *Pińczów, w: Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w Pińczowskim*. Marjówka 1927 s. 234—321; KZSP, t. 3 woj. kiel., z. 9 pow. pińcz. s. 55—61 i il.

AJG: inwentarze 1690—1710 (1105), 1629—1703 (476), 1728—1823 (475); katalogi bibl. 1717—1755 (1635); księga przywił. 1431—1680 (570); kopia listów 1635 (554); akta szpitala św. Elżbiety 1589—1771 (1561); akta podatkowe 1662—1819 (1560); akta gospodarstwa 1745—1756 (466), 1768—1782 (465), 1771—1784 (473), 1772—1776 (1559); zapisy dla k-ła 1622—1802 (1563); akta konw. 1649—1697 (479), 1697—1732 (555), 1722—1745 (472), 1722—1773 (474), 1733—1778 (768), 1745—1783 (527), 1746—1772 (464), akta prow. 1702—1810 (1636), 1673—1854 (1637); korespond. władz austr. i konsyst. krak. w spr. k-ła 1798—1803 (1916); akta luźne 1449—1803 (1564), 1449—1810 (1562).

ASK: księga rachunk. probostwa 1829—1856 (310).

⁶⁶ Fijałek: *Zbiór*, s. 223—225, 243 i in.; SG t. 8 s. 432, t. 15 cz. 2 s. 470.

Materiały archiwalne por. konw. pińczowski.

⁶⁷ Chodyński: *Paulini*, s. 513.

AJG: akta fundacyjne 1677—1763 (929); APP t. 10 (758) s. 807, 810; t. 11 (540) s. 93—4.

⁶⁸ Chodyński: *Paulini*, s. 511.

24. Kaplica w Zabieńcu

Fot. nr. L. Jurkowski

RYTWIANY, pow. Staszów, woj. Kielce.

Prebenda i kapelania konw. beszowskiego przy kaplicy św. Wojciecha na zamku rodziny Jastrzębców. Fundatorem był abp Wojciech Jastrzębiec i kasztelan Jan Rytwiański w 1416 r. W okresie reformacji paulinów stąd usunięto. Dopiero ok. 1640 r. zbudowali oni pod zamkiem małą kaplicę i rezydencję. Ok. 1648 nowi właściciele Rytwian, Łęczyńscy, przenieśli kaplicę do zamku i wówczas to, względnie w 1684 r., kapelan otrzymał na miejscu stałą siedzibę. W r. 1687 paulinów usunięto z zamku, a przyjęto jezuitów. Nie przestali jednak utrzymywać kontaktów z kaplicą. W Beszowej odprawiali nadal za fundatora Msze św., później przyjeżdżali do Rytwian w charakterze kapelanów raz w tygodniu. Współpraca dziedziców z paulinami nie jest wyjaśniona i budzi wiele wątpliwości⁶².

SIENNO, pow. Lipsko, woj. Kielce.

Nieznana bliżej fundacja parafii i kl., powstałego prawdopodobnie pod koniec XV lub na początku XVI w., zamkniętego w l. dwudziestych XVII w.⁷⁰

STARA WIEŚ, pow. Brzozów, Rzeszów.

Konwent. Paulinów sprowadził bp Aleksander Fredro i kan. Franc. Goźliński 29 I 1728 r. Przyjęcie k-ła nastąpiło 20 VI 1728 r.

Obecny k-ł zbudowany w l. 1730—60, konsekrowany był 2 VII 1760 r. Słynął z lask cudownego obrazu M. Bożej. Dla większego splendoru i kultu maryjnego utrzymywano tutaj kapelę z własnym sprzętem i bibliotekę muzyczną. Założono też Bractwo: Aniołów Stróżów w 1743 r., Szkaplerza św. w 1759 i Opatrzności Bożej w XVIII w.

Konw. utrzymywał tutaj nowicjat prowincji od 22 II 1766 r. Skasowany dekretem Józefa II z 1783, wykonanym w r. 1786. Przy k-le pozostał jedynie o. K. Janicki w charakterze proboszcza. Wkrótce potem, dekretem bpa przemyskiego, dom przeznaczono dla rekolektantów, a w 1820 r. kl. oddano jezuitom, którzy utrzymują się tutaj do chwili obecnej⁷¹.

⁶² Fijałek: *Zbiór*, s. 119. 125 i in.; L. Powida: *Rytwiany i ich dziedzice*, „Prz. pol.”, R. 15: 1880 t. 58 s. 80—120, 287—300; SG t. 10 s. 118—119; t. 15 cz. 2 s. 567.

AJG: akta k-ła i konw. beszow. 1421—1819 (1519) s. 25—66.

⁷⁰ W. Miller: *Diecezja krakowska w relacjach biskupów w XVII—XVIII w.* „Roczn. hum. KUL”, t. 13: 1965 z. 2 s. 120—128.

⁷¹ Chodyński: *Paulini*, s. 502—505; W. Mrowiński TJ: *Cudowny obraz Matki Boskiej Starowiejskiej w ziemi sanockiej*, Kraków 1895; J. Pachucki TJ: *Matka Miłosierdzia. W 50-lecie koronacji Cud. Obrazu Matki Boskiej w Starej Wsi sanockiej*, Kraków 1927; tamże bibliografia; Ks. J. Rąb: *Kościelne dzieje Brzozowa*. „Nasza Przeszł.”, t. 9: 1959 s. 292—321.

AJG: I. Pokorski: *Fundatio Brzozoviensis*, w: *Liber Miracul.* (2174) s. 114 i il.; akta konw. 1726—1728 (1529, 1530); akta prow. 1728—1753 (1604), 1735—1753 (1603).

Archiwum miejscowe: księga rachunk. 1638—1728; regesty akt 1728—1770.

ŚWIBA, pow. Kępno, woj. Poznań.

Wieś konw. → wieruszowskiego wraz z kaplicą dworską pod wezw. św. Katarzyny, zbudowaną rzekomo przez paulinów. Mimo pewnych już prac historycznych na jej temat, sprawa współpracy paulinów nie doznała się wyczerpującego wyjaśnienia⁷².

TOPOLNO, pow. Świecie, woj. Bydgoszcz.

Konwent. Paulinów sprowadził proboszcz katedry warmińskiej Adam Zygmunt i brat jego Andrzej Konarscy. W lipcu 1683 r., dekretem bpa Madalińskiego, paulini przejęli komendę probostwa. Akt fundacyjny wystawiono dopiero w 1685 r. Wprowadzenie paulinów nastąpiło 14 II 1686 r.

Obecny k-ł wystawiono w l. 1679—1736, kl. zaś w 1729—1742. Paulini rozwijali tu kult M. Bożej, której piętnastowieczny obraz znany jest w Topolnie od XVI w. W k-le założono Bractwo Różańcowe ok. 1684 r.

Tytułem próby paulini obsługiwali k-ł w → Niewieście. Konw. skasowano w 1818 r. dekretem rządu pruskiego z pozostawieniem na probostwie o. Chr. Trafarskiego. Gmach klasztorny rozebrano w końcu XIX w.⁷³

UCHANIE, pow. Hrubieszów, woj. Lublin.

Rezydencja. Paulinów sprowadził w 1484 r. Paweł Jasiński, kaszt. sandomierski wraz z żoną Katarzyną, oddając im k-ł pod wezw. Wniebowzięcia NM Panny i fundusz 20 grzywien rocznie w ziemi bełskiej. Po zniszczeniu k-ła przez Tatarów w 1544 r. paulini opuścili Uchanie i zrzekli się doń prawa⁷⁴.

WARSZAWA

1. Konwent Św. Ducha. Pierwsze akta fundacyjne pochodzą z 1642 r., gdy paulini otrzymali zapis na dobrach Żurawice, a w 1645 kamienicę Staniewiczów. Do Warszawy sprowadził ich Samuel Lipski

⁷² W. Fabisz: *Kronika dekanalna kępińska*, Wrocław 1855 s. 183; por. bibliogr. Wieruszowa, zwłaszcza poz. Barely: *Z przeszłości... Wieruszowa* oraz Ks. J. Nowacki: *Archidiecezja Poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, t. 2, Poznań 1964 s. 501.

⁷³ Ks. Czaplewski: *Erekcja kościoła parafialnego w Topolnie z r. 1588*, „Wiad. Diec. Chelm.”, 1936 s. 353—357; Chodyński: *Paulini*, s. 497—500; Ks. Fankidejski: *Obrazy Cudowne i miejsca w dziesięcioletniej diecezji chełmińskiej podług urzędowych akt kościelnych i miejscowych podań*, Pelplin 1880 s. 113—119; A. Fridrich: *Historie Cud. Obrazów*, t. 1 Kraków 1903, s. 340—344; L. Kiedrowski: *Cudowny obraz M. Boskiej w Topolnie*, Toruń 1904; T. Ziółkowski: *Topolno dawny klasztor OO. Paulinów na Pomorzu*, „Za i Przeciw” 1960 nr 43.

AJG: akta konw. 1683—1803 (1585); akta prow. 1687—1806 (1641), 1702—1755 (1639); katalogi bibl. 1708—1753 (1638); dyplomy fund. z r. 1686 (173).

⁷⁴ T. M. S[obieszczański]: *Kościół parafialny w Uchaniu i nagrobek Uchańskich tamże*, „Tyg. il.”, t. 7: 1871 nr 174 s. 204—205; A. Strakowski: *Kościół w Uchaniach*, „Wiad. Diec. Lub.”, 1963 s. 213—215; KZSP, t. 8 woj. lub., z 4 pow. hrubiesz s. 58—65 il., bibliogr. AJG: przywilej fund. z 1484 (76), 1485 (27) i 1486 (79).

w 1658 r. dając małą posiadłość przy ul. Zakroczyńskiej. K-1 św. Ducha, istniejący od 1388 r. otrzymali z inicjatywy Jana Kazimierza 22 VIII 1661 r. i za aprobatą bpa Tolibowskiego w 1662 r. Fundacja przewidywała oprócz członków konw., jednego paulina jako penitencjarza w kolegiacie św. Jana, nadto przyjęcie kurateli szpitala św. Ducha i cmentarza wraz z prawami parafialnymi i obowiązkiem wybudowania fragmentu murów obronnych od ul. Podwale. Do pierwszych dotacji dołączyli się w latach późniejszych liczne posiadłości, tak że już w XVIII w. na terenie miasta paulini posiadali 16 posesji, kilka kamienic i dworów.

Obecny k-1 wybudowany został w l. 1707—17, prawdopodobnie wg planów J. Pioli i J. Bellotiego. Prace dekoracyjne wykonali: T. Czajkowski i B. Bernatowicz rzeźbiarze, oraz M. Smuglewicz malarz. Konsekrowany był 14 VIII 1729 r. przez bpa J. Tarło. Kl. zbudowany w l. 1724—1778.

Przy k-le powstały: Archikonfraternia Literacka, istniejąca już od 1579 do XVII w., Bractwo Pięciu Ran Jezusowych przeniesione tu z k-ła św. Jana w 1687 r., Bractwo Opatrzności Boskiej, Bractwo Szkaplerza Św. od 1830 r. Do r. 1802 przetrwała tutaj tradycja urządzania misterii jasełkowych, jedyny przykład tego rodzaju w pracach duszpasterstwa paulińskiego.

W konw. utrzymywano studia filozofii w l. 1709—97 (?) oraz studium teologii dogmatycznej od 1762 r., jako filia studium krakowskiego. Od 1817 r. studiowało tutaj przeciętnie czterech paulinów na Akademii Teologicznej. Konwent cieszył się ciekawą tradycją kulturalną i naukową o czym świadczyła duża biblioteka, uszczuplona przez S. B. Lindego w 1819 r. zaborem 1160 dzieł.

1786 r. przeor Anastazy Wargawski założył tu i uposażył własnym funduszem ochronkę dla 12 sierot.

W 1789 r. połowę kl. zajęło wojsko, w 1807 stworzono magazyn i koczary wojsk francuskich. Wkrótce powrócił w ręce paulinów, ale już w r. 1819 został skasowany z prawem pozostania jednego paulina jako kapelana. Został nim o. Wojnarowski. Kościół oddano najpierw Bractwu niemieckiemu św. Franciszka Ksawerego. W 1825—36 r. mieściło się w kl. Seminarium Duchowne, przekształcone później w Akademię Teologiczną. Od 1836 wprowadzono do kl. szkołę powiatową i część gmachu oddano na mieszkanie świeckie.

W l. 1815—19 paulini obsługiwali pojezuicki k-1 → NMP Łaskawej na Nowym Mieście.

W r. 1950 paulini powrócili do ruin dawnego konw., dokonując gruntownej odbudowy k-ła i kl.⁷⁵

⁷⁵ K. Arg[aziński]: *Dwa przytulki warszawskie*, „Wiek”, 1907 nr 27 s. 4; J. Bartoszewicz: *Kościół Warszawskie*, Warszawa 1855 s. 149—170; W. Gomulicki: *Opowiadania o Starej Warszawie*, Warszawa 1960 passim; A. Lauterbach: *Warszawa z 166 ilustracjami*, Warszawa 1925 s. 8, 127; J. Łukasiewicz: *Kościół i klasztor XX Paulinów w Warszawie*, w: *Krótki opis historyczny kościołów ... w daw-*

2. Kapelania Kościoła NM Panny Łaskawej.

Kościół pojezuicki przy ul. Świętojańskiej dany paulinom w 1815 r., z obowiązkiem kuratora miejscowego Bractwa Bennonitów. W 1819 r. razem z kasatą konw. św. Ducha, paulini musieli opuścić i ten kościół, oddając go w zarząd katedry św. Jana⁷⁶.

WAŚOSZ — por. Brzeźnica.

WIELGIE, pow. Lipno, woj. Bydgoszcz.

Rezydencja, Wieś Wielgie i Woźniki otrzymane z zapisu ks. Mikołaja Wielickiego, dziekana bytomskiego i koziegłowskiego z 29 X 1926 r. Przyjęcie nastąpiło w dn. 1 I 1634 r. jako własność prowincji pod kuratelą przeora jasnogórskiego, później zaś → brdowskiego. Po kilku latach fundację sprzedano i w 1659 r. kupiono za nią → w. Białą k. Częstochowy⁷⁷.

WIELGOMŁYNY, pow. Radomsko, woj. Łódź.

Konwent. K-1 parafialny z prawem patronatu oraz kl. dane paulinom przez kanclerza Jana, jego żonę Dorotę i ks. Jakuba Koniecpolskiego w 1468 r. Fundacja potwierdzona została w 1476 r.

K-1 pod wezw. św. Stanisława bpa, zbudowany ok. 1466 r., przebudowany prawdopodobnie w XVI w., restaurowany wraz z dobudową kaplicy św. Anny w 1717 r. i św. Pawła Pustelnika w 1726. Kl. dla 7 zakonników zbudowany w XV w. przebudowany w 1637 r. i w l. 1643—45.

Przy k-le założono Bractwo Różańcowe 6 XI 1616 i Aniołów Stróżów 8 V 1635.

Konw. był siedzibą prowincjała o. Wawrzyńca Olkowskiego (1807—10) i wizytatora gen. o. Jana Gołkowskiego (1818—25). Konw. utrzymywał szkołę paraf. dla chłopców, zbudowaną w 1642 r. Posiadał piękną bibliotekę, uszczuploną przez S. B. Lindego w 1819 r. o 600 pozycji. Oprócz

nej dziec. poznańskiej, Poznań 1863 t. 3 s. 96—101; Ks. A. Pleszyński: *Dzieje Akademii Duchownej Warszawskiej*, Warszawa 1907, passim; A. Weinert: *Popauliński kościół w Warszawie*, „Gaz. Warsz.”, 1854 nr 133; *Kościół popauliński św. Ducha w Warszawie*, „Tyg. Il.”, 1864 nr 234 s. 103—105; *Ilustrowany przewodnik po Warszawie wraz z treściwym opisem okolic miasta*, Warszawa 1893 s. 103—105.

AJG: Kopiański dokum. 1793 (1010), akta konw. 1679—1834 (1567); 1723—1724 (1566); akta prow. 1674—1828 (1643); 1703—1755 (1642), 1706—1839 (1644); akta o w. Sadkowicach, Słupcze, Świejki i innych 1722—1732 (1645); zapisy dóbr w Sadkowicach 1696—1730 (1568), 1722—1732 (1645); księga rachunk. 1707—1727 (468), 1724—1728 (471), inwentarze zakrytył, bibl. itp. 1676—1721 (469), 1679—1834 (1567) 1723—1724 (1566), 1676—1721 (469), 1711 (1012), 1716 (1011); inwentarz willi pawłowskiej 1718—1720 (1640); akta procesu o. Fortuńskiego 1819—1821 (573).

⁷⁶ Ks. W. Malej: *Łaskami słynące obrazy N. Maryi Panny w archidiecezji warszawskiej*, „Wiad. Archidiec. Warsz.”, 1957 nr 9 s. 419; *Kościół Najśw. Maryi Panny Łaskawej [OO. Jezuitów] w Warszawie*, 1951 s. 16 (powiel.), Bibl. „Bobolanum”.

⁷⁷ Chodyński: *Paulini*, s. 511.

Akta prow. 1625—1634 (1646).

⁷⁸ Chodyński: *Paulini*, s. 488—489; Tenże: *Wielgomłynny, Ca-*

tego istniał tu szpital dla ubogich, założony przez wizytatora gen. o. Gólkowskiego w 1818 r.

W 1796 r. dekretem rządu pruskiego zabrano konwentowi dobra ziemskie z wyjątkiem proboszczowskich. W 1819 r. został skasowany przez abpa F. Malczewskiego, wznowiony jednak w 1823 r. przez abpa Hołowczyca na mocy bulli Piusa VII z 16 II 1820 r. Prawa duszpasterskie wrócono dopiero 16 III 1825 r. z zastrzeżeniem, że członkami domu będą tylko emeryci z Jasnej Góry. Powtórnie skasowany dekretem carskim w 1864 r. Przez dwa lata pozostawali tu jeszcze paulińscy emeryci, bo w r. 1866 zostali usunięci.

Do parafii wielgomłyńskiej należały: k-1 w Sokolej Górze, rozebrany w 1642 r., kaplica w Krzętowie, Bogusławowie i przejściowo k-1 paraf. w Niedospełinie oraz wsie: Borowiec, Kruszyna, Krzętów, Myśliczów, Prawkowice, Rogi, Sokola Góra, Trzebca, Wielgomłyn i Zalesie⁷⁸.

WIELUŃ, woj. Łódź.

Konwent K-1 szpitalny pod wezw. św. Mikołaja dany paulinom przez Wł. Opolczyka w 1388 r. Akt fundacyjny ponowił Wł. Jagiełło w 1393 r. K-1 zbudowany został w 1390, przebudowany w 1630 i 1893 r.

W l. 1785—88, 1807—14 był siedzibą wizytatora gen. o. Chryzostoma Lubojeńskiego. Miejscowi paulini obsługiwali k-1 paraf. → w Dziętrznikach oraz kaplicę w Gaszynie.

Konw. skasowany został w 1819 r. i przekazany bernardynkom w dn. 1 VIII 1819 r.⁷⁹

talagus eccl. dioec. Vladislav. pro a. 1880, s. 102—104; Tenże: Wielgomłynny z akt kościoła, (maszyn.). AJG: III 114; Fijałek: Zbiór, s. passim; Ks. S. Librowski: Tryptyk wrocławski, „Aten. kapł.” R. 38: 1946 t. 45 s. 402—408; S. Tomkowicz: Z wycieczki do Królestwa Polskiego, „Spraw. Kom. do bad. dziej. szt. w Pol.”, t. 8: 1912 s. 146—157.

AJG: akta konw. 1457—1787 (1575), 1468—1875 (1574), 1480—1863 (1576), 1606—1855 (1577), 1640—1842 (1573); akta prow. 1832—1864 (1649), 1843—1855 (1650), 1681—1859 (1651); księga rachunk. 1811 (512); inwentarze 1702—1861 (1648), 1719—1801 (1647); zobowiązania mszalne 1848—1867 (584).

ADC: akta fundacyjne, inwentarzowe, kontraktów itp. 1457—1854; akta konsyst. piotrkowsk. i inne 1770—1879.

ADW: akta fundacyjne, przywileje i dekrety 1462—1721 (182); akta konw. 1722—1767 (183); kopiariusz dokument., kronika, inwentarze itp. 1594, 1716, 1797, 1829 (184); księga rozporządzeń wzgl. k-1a i konw. 1759—1828 (185).

AMK: przywileje dziesięcin dla kl. z 11 III 1501, akt off. ks. 2 k. 15b vol. 24; z 15 IV 1507; tamże k. 34 vol. 25; z 25 III 1512; tamże k. 95b vol. 26, 34.

AGAD Warszawa: przywileje dziesięcin z Niesułkowa 1468 (1934) oraz akta czynszu z Prawkowiec i Sokolej Góry 1502 (1941).

⁷⁸ Chodyński: *Paulini*, s. 473—5; Fijałek: *Zbiór*, s. passim; KZSP, t. 2 woj. Łódź, z 12 pow. wieluń, s. 21—22 i il.; Ks. W. Patykiewicz: *Materiały do dziejów miasta Wielunia*, Spraw. z Czyn. Wyd. TN KUL, 1958 nr 7 s. 31—34.

AJG: kronika 1764—1801 (477); akta konw. 1605—1869 (1579), 1587—1704 (1023); akta prow. 1702—1815 (1652), 1687—1849 (1653), akta willi

WIERCISZÓW k. Pińczowa, woj. Kielce.

Probostwo wraz z k-lem znane w XIV w. przyłączył w 1449 r. kard. Zbigniew Oleśnicki do probostwa → pińczowskiego oddając go kurateli paulinom. Po usunięciu ich z Pińczowa w 1551 r. tutaj zamieszkali, spełniając prace duszpasterskie do 1586 r. tj. do czasu gdy wrócono wszystkim prawom katolikom pińczowskim. Z nieco późniejszego okresu pochodziła mała kaplica pod wezw. św. Ducha. W latach późniejszych ślady k-1a i kaplicy zostały zatarte przez rozbudowę miasta⁸⁰.

WIERUSZÓW, woj. Łódź.

Konwent Paulinów sprowadził Bernard Wierusz Kowalski w 1401 r. K-1 pod wezw. św. Ducha i Nawiedzenia NMPanny zbudował o. Konstanty Jaroszowski w l. 1676—1680. Przy k-1e założono Bractwa: Różańcowe w 1628 r., Aniołów Stróżów w 1643 r., Szkaplerza św. w 1685 r. i Pięciu Ran Jezusowych w 1701 r.

W konw. mieścił się przejściowo nowicjat prowincji w 1771 r. oraz siedziba wizytatorów gen. o. Sebastiana Wichlińskiego (1788—1795) i o. Marcina Jasińskiego (1795—1801). Od 1800 r. konw. prowadził założoną przez siebie szkołę. Członkowie podtrzymywali także zwyczaj głoszenia rekolekcji i misji na terenie ówczesnego dekanatu.

Po pożarze k-1a paraf. w 1806 r. paulini udzielili w murach konwentu zakwaterowania tamtejszemu proboszczowi, w k-1e odprawiali parafialne nabożeństwa, a w 1819 r. przyjęli na siebie obowiązki duszpasterskie i parafialne. Wg niektórych przekazów paulini obsługiwali: k-ly szpitalny św. Jana z r. 1714, śś. Rocha, Sebastiana i Rozalii z 1720 r., kaplice: św. Mikołaja i św. Katarzyny z 1765 r. w → Świbie oraz prawdopodobnie k-1 Nawiedzenia NMPanny w Żytniowie.

Decyzją rządu pruskiego z 1796 r. zabrano wszystkie dobra ziemskie, konw. zaś skasowano w 1864 r. mocą ukazu carskiego. W lutym 1865 r. dokonano licytacji sprzętów i biblioteki paulińskiej na rzecz skarbu państwa⁸¹.

w Dziętrznikach 1726—1728 (1578); inwentarze bibl. 1711 (710), 1770—1791 (470); księga mszalna 1806—1817 (467).

Omówienie źródeł archiwalnych por. także: Patykiewicz: *Materiały do dziejów diecezji częstochowskiej*, „Częstoch. Wiad. Diec.”, 1957 s. 433; 1958 s. 413.

⁸⁰ Bibliografia i źródła por. konw. Pińczowski.

⁸¹ Ks. S. Bareła: *Z przeszłości kościelnej Starego i Nowego Wieruszowa*, (maszyn.); Chodyński: *Wieruszów. Catalogus eccl. dioec. Vladislav. pro a. 1878*, s. 96—99; Tenże: *Paulini*, s. 475—6; L. Koczy: *Dzieje miasta Wieruszowa*, Poznań 1930; Ks. W. Patykiewicz: *Archidiakoniat Wieluński*, „Częst. Wiad. Diec.”, 1958 s. 211—212, 412—414.

AJG: akt konw. 1645—1865 (1582), 1695—1861 (1581), 1716—1859 (1580); akta konw. i w. Ciecuiowa 1533—1723 (1584), akta w. Żytniowa 1554—1706 (1583); akta prow. 1647—1861 (1656), 1708—1841 (1655), 1708—1861 (1657); 1824—1846 (1030); księga wizytacji, wnioski kapituł itp. 1774—1795 (2672); księga rachunk. 1716—1717 (1654).

Omówienie źródeł archiw. por. Patykiewicz: *Archidiakoniat*, jw.

WIEWIEC, n. Wartą, pow. Pajęczno, woj. Łódź.

Pierwsza administratura ziemska konw. jasnogórskiego w dobrach nabytych w pierwszej poł. XVI w. Posiadała kaplicę dworską ze stałym kapłanem, będącym jednocześnie ekonomem dóbr⁸².

WILNO.

Konwent. Paulini sprowadzeni zostali w 1717 r. przez Michała Kazimierza Kotła, podskarbiego wielkiego, który dał im dwie kamienice przy ul. Zamkowej. Potwierdzenia aktu fundacyjnego dopełnił Kazimierz Aleksander Pocij woj. witebski, dając im sumę 10 000 złp. na budowę kl. przy ul. Niemierzyckiej. Po rychłej śmierci fundatora ekonom konw., z ramienia przeora włodawskiego, borykał się z poważnymi trudnościami materialnymi. W r. 1729 proponował on nawet zamianę funduszy Innemu kl., co leżało zresztą w interesie synów fundatora. W latach czterdziestych XVIII w. zdolano doprowadzić do końca budowę k-ła wg planów Fontany, tak że w r. 1756 kronikarz widział wszędzie wzorowy porządek. Ok. 1786 r. giną ślady istnienia konw. Ks. Kurczewski jako przyczynę opuszczenia placówki uważa brak wystarczających funduszy. O stanie faktycznym tej sprawy nic bliższego nie można powiedzieć⁸³.

WŁODAWA, woj. Lublin.

Konwent. Paulinów sprowadził Ludwik Pocij, hetm. w. litewski i woj. wileński. W r. 1698 ufundował rezydencję na miejscu zboru kalwińskiego, w r. 1711 wybudował kl., a w dn. 25 VIII 1718 r. uroczyste wprowadził zakonników w posiadanie. K-ł pod wezw. św. Ludwika wybudowany został w l. 1741—80 wg planów Fontany, ozdobiony malowidłami przez br. Ant. Dobrzeńewskiego w l. 1784—85, konsekrowany 20 VIII 1786 r.

W dn. 1 VII 1717 r. do k-ła przyłączono obowiązki parafialne oraz przywileje fary włodawskiej. Przy k-le założono Bractwo św. Trójcy, oraz utrzymywano szpital dla miejscowej ludności, zniszczony ok. 1841 r.

Od r. 1739 konw. utrzymywał cegielnię, która po pożarze miasta w 1776 r. oddała mu nieocenione usługi.

Przeor włodawski miał kuratelę nad budującymi się domami w Wilnie, Krzeszowie i Lublinie.

W r. 1797 dekretem rządu carskiego zabrano dobra ziemskie, a w 1864 r. konw. skasowano. W niedługim czasie rozkradziono bibliotekę.

Do parafii włodawskiej należały: w. Dudek, Hollendry, Judzawa, Kapłonosy, Komarówka, Konstantynów, Koralówka, Krasówka, Lubień,

⁸² Akta k-ła 1690 (513); inwentarze 1637—1721 (418), 1647—1658 (712); kopiańskie 1526—1629 (413); księga rachunk. 1783—1788 (407), 1786—1798 (444); akta procesowe 1798—1801 (891), 1800—1803 (889), 1800—1806 (890).

⁸³ J. Kurczewski: *Biskupstwo Wileńskie*, Wilno 1912 s. 262.

AJG: I. Pokorski: *Fundatio Vilnensis*, w: *Liber Miracul.* (2174) s. 118, (915) s. 75; akta rezydencji 1717—1744 (1585), akta prow. 1670—1729 (1658); APP t. 7 (537) s. 58, 391, 611, 804, 858, 1031; t. 9 (745) s. 176—178; t. 11 (540) s. 22.

Orchówek, Przyborów, Różanka, Selachy, Sukno, Szuminka, Stawki, Wyrki, Żuków oraz folwarki: Adampól, Dobrapól, Połód i Sukno⁸⁴.

WROCŁAW → Byczyna.

ZAGÓRZE, pow. Kłobuck, woj. Katowice.

Rezydencja. Kaplica na terenie starostwa i parafii → Kłobuck, obsługiwana przez paulinów jasnogórskich. Występowała już w drugiej poł. XVII w. W niej to 20 X 1680 bp M. Oborski pokonsekrował ołtarz⁸⁵.

ZALESZCZYKI → Jazłowiec.

ŻABIENIEC, pow. Kłobuck, woj. Katowice.

Kapłania. Dawniej zwana Białą Dolną w konw. jasnogórskiego. Ok. 1640 r. prow. o. Andrzej Gołdonowski zbudował tutaj mały k-tek z kamienia wapiennego pod wezw. św. Marii Magdaleny, po czym sam poświęcił go 27 X 1643 r. Jurysdykcyjnie podlegał k-łowi parafialnemu w → Białej⁸⁶.

ZARKI, pow. Myszków, woj. Katowice.

1. Probostwo św. Szymona i Tadeusza.

K-ł zbudowany przez Marcina Myszkowskiego w 1522 r. spłonął w 1702 r., wkrótce jednak odbudowany i konsekrowany 2 XII 1746 r., resturowany powtórnie w 1811 i przebudowany w 1846 r. wg planów H. Marconiego. Budynek probostwa zbudowany w 1787 r. Parafię oddano paulinom, łącząc ją z sąsiednim k-łem konw. w → Leśniowie, dzisiejszej dzielnicy miasteczka Żarek, w dniu 30 IX 1717 r., na co wyraziła zgodę Stolica Ap. bullą z 5 II 1723 r.

W okresie przyjęcia probostwa istniało Bractwo św. Anny, założone w 1619 r. Paulini założyli nadto Bractwo Miłosierdzia w 1786 r.

W 1772 r. ks. Wojciech Jędrzejkiewicz zbudował tutaj szpital, dozorowany później przez paulinów. Pod jurysdykcję proboszcza podlegał także zniszczony k-ł św. Stanisława, kaplica półpubliczna w Jaworzniku, oraz kaplica św. Barbary przy szpitalu.

Konw. leśniowski w Żarkach i prepozytura żarecka stanowiły siedzibę ostatniego wizytatora gen. zak. sprzed kasaty w 1864 r., o. Ma-

⁸⁴ Chodyński: *Paulini*, s. 513—516; F. M. Sobieszczański: *Kościół parafialny we Włodawie*, „Tyg. Il.”, t. 7: 1871 s. 20—21; H. Sobieszczyk: *Malowidła ściennie w kościele popaulińskim we Włodawie*, „Roczn. Hum. KUL” t. 6: 1957 z. 4 s. 271—281; A. Wieniawski: *Włodawa i Różanka*, „Bibl. Warsz.”, t. 3: 1860 s. 453—465.

AJG: akta konw. 1810—1850 (1586), akta prow. 1711—1863 (1660), 1700—1863 (1661), 1748—1843 (596); akta prow. i wizyt. gen. 1841—1847 (601); księga rachunk. 1739—1777 (514); 1825—1830 (507); inwentarz 1753 (1659). I. Pokorski: *Fundatio Wlodaviensis*, w: *Liber Miracul.* (217) s. 108 il. s. 107.

Archiwum miejscowe: 48 rkps; księgi urodz. od 1794, zaślubionych od 1794, zmarłych od 1797 r.

Archiwum Seminarium Duch. w Lublinie: *Ordinationes ... capituli gen. prov. et visit.* 1702—1767 (VII 6); akta luźne (VII 4, 5).

⁸⁵ AJG: APP t. 5 (535) s. 137. Por. źródła Kłobucka.

⁸⁶ KZSP, t. 6, woj. kat., z. 7 pow. kłob., s. 42—3.

teusza Kneflińskiego, zmarłego 4 XII 1884 r. na stanowisku proboszcza żareckiego⁸⁷.

2. Konwent leśniowski.

K-1 niegdyś parafialny pod wezw. Nawiedzenia NMPanny. Miejsce znane z łask Cudownej Figury M. Bożej, koronowanej w dn. 13 VIII 1967 r. przez kard. S. Wyszyńskiego, kard. K. Wojtyłę i bpa S. Barełę. Paulinów sprowadził Józef z Kurozwęk Męciński, kaszt. braclawski w 1706 r.

K-1 zbudowany w 1559 r. kosztem Jana z Pilicy Korycińskiego, kaszt. oświęcimskiego, restaurowany w 1700 r., przebudowany w 1791 i 1948 r. Kl. zbudowany wg proj. Guzikowskiego w l. 1755—61, przebudowany w 1791 i 1936—38 r. W 1717 r. konw. otrzymał prawo patronatu dla k-ła leśniowskiego i → żareckiego, połączonych unią z siedzibą probostwa w konw. tutejszym. Do k-ła oprócz kaplic położonych w m. → Zarkach należała kaplica św. Jana Nepomucena z 1755 r. oraz kaplica przy źródle z 1730 r. Do parafii leśniowskiej od 1836 r. należały następujące wsie: Jarosów, Leśniów, Nowa Wieś k. Kozieglówek, Przewodziszwice, Zawadzka i m. Żarki.

Członkowie tutejszego konw. podejmowali się kilku prac parafialnych oraz kapelanii i tak np.: o. Gordian Franke w Gołonogu, o. Gabriel Łabowski w Czeladzi, o. Tyburcy Perelski w Dąbrowie Górniczej i kilku innych np. w Zrębicach.

Konw. leśniowski skasowano w 1864 r. mocą dekretu carskiego. Na stanowisku proboszcza pozostał b. wizytator gen. o. Knefliński wraz z wikariuszem o. Ubaldem Porosiem. Z chwilą śmierci tego ostatniego w dn. 21 III 1871 r. k-lem leśniowskim zarządzał o. Knefliński, ale już od 28 V 1872 r. jego administratorem mianowany został ks. Konstanty Wojciechowski z Irządz. Paulini powrócili do kl. leśniowskiego za pieniężnym wykupem na rzecz b. administratora ks. Witka w dniu 21 VII 1936 r. W l. 1937 do 1960 utrzymywano tutaj nowicjat zakonu⁸⁸.

⁸⁷ L. Janike: *Piotr Steinkeler*, „Tyg. Il.”, t. 1: 1859 nr 7 s. 51, 3 i il.; Ks. S. Ufniarski: *Coś niecoś o Zarkach*, „Niedziela”, 1938 s. 41—2, 53—4; Tenże: *Monografia parafii żareckiej*, „Niedziela”, 1939 s. 229, 258, 300, 319, 329, 396, 409, 421, 433; Tenże: *Dzieje Parafii Żareckiej*, (maszyn.) AJG: III 36; F. M. Sobieszczanski: *Kościół w Zarkach*, „Tyg. Il.” t. 11: 1865 nr 282 s. 60 i il.; Ks. J. Wiśniewski: *Zarki, w: Diecezja częstochowska opis kościołów ... w dekanatach ... żareckim*, Marjówka 1936 s. 481—507; KZSP, t. 6 woj. kat., z. 9 pow. myszk., s. 28—33 i il.

AMK: akta wizytacji parafii 1723—1864.

Archiwum paraf.: księga metryk od 1696, zaślubionych 1718—1807 i zmarłych od 1696.

AJG: por. archiwalia Żarki-Leśniów.

⁸⁸ B. H. Czerwień ZP: *Z dziejów kultu Matki Boskiej w Leśniowie*, (maszyn.); także bibliogr.; Ks. S. Ufniarski: *Leśniów*, „Si. powsz.”, 1953 nr 173 s. 11; Ks. J. Wiśniewski: *Leśniów, w: Diecezja Częstochowska...*, Marjówka 1936 s. 507—539; KZSP, t. 6 woj. kat., z. 9 pow. myszk., s. 12—15 i il.

ZAKOŃCZENIE

Krótkim omówieniem poszczególnych domów zamknąłem rejestr stanu liczebnego polskiej prowincji paulinów. Nie ukrywam wcale trudności, z jakimi spotkałem się przy ustalaniu związków z paulinami w takich miejscowościach jak: Biedrzykowice i Bydlowa⁸⁹, → Cięciulów, → Danków, → Maluszyn, Poczesna k. Częstochowy⁹⁰, Łopuszno⁹¹, Pajęczno⁹², → Sienno, Włodowice⁹³, Sosnowiec⁹⁴ i inne.

Niezależnie od tych bliżej nieznanych placówek, stan faktyczny prowincji można przedstawić następująco:

	Ilość
konwenty z kościołami parafialnymi lub samoistne	24
rezydencje z obowiązkami duszpasterstwa parafialnego	7
rezydencje bez obowiązków duszpasterstwa parafialnego	14
znane kapelsnie	4
znane kościoły, obsługiwane przez paulinów w dobrach dziedzicznych	3
niedoszłe placówki lub wkrótce opuszczone	16
niewyjaśnione placówki	9
Razem:	77 placówek

Stan aktualny prowincji obejmuje 8 konwentów i jedną rezydencję, w czym 4 placówki posiadają obowiązki duszpasterstwa parafialnego, pozostałe nie miały ich nigdy, albo też zrezygnowano z nich (Kraków).

Cyfra powyższa, obejmująca placówki dawne, może mieć tendencje obniżenia lub też i wzrostu, zwłaszcza gdy chodzi o ustalenie charakteru domu i spełnianych tam funkcji. Dalsze poszukiwania i studia powiększą

AJG: kronika konw. 1522—1796 (478); akta konw. w Leśniowie i Zarkach 1595—1855 (1551); akta prow. 1707—1862 (1625—6) inkorporacja parafii żareckiej z kośc. leśniowskim 1723—1725 (483); księga listów past. 1713—1780 (480); opisanie k-ła żareckiego i leśniowskiego (1825—1836 (1549); registr budowy kl. 1745—1769 (482); księga rachunk. 1707—1716 (486); person. o. Cichońskiego 1822—1824 (1550); I. Pokorski: *Fundatio Leśniowienis*, w: *Liber Miracul.* (2174) s. 110 i il. 109.

⁸⁹ Por. hasło: Beszowa.

⁹⁰ *Catalogus dioec. Vladislav. pro a. 1879*, s. 74.

⁹¹ APP t. 13, AJG 542 s. 261.

⁹² Miasto w zasięgu starostwa brzezińskiego, do paulinów należało od 1718 r. Popularna literatura przyjmuje udział paulinów w zarządzie kościołem już w XVII w., na co brak jednak dowodów. Por. *Księga pam. Maryjańska, Lwów — Warszawa 1905* t. 2 s. 30; oraz *Dzieje pajęczańskiego kościoła*, „Nowy Nurt” 1959 nr 33 s. 4.

⁹³ Prawdopodobnie kapelania w pałacu rodziny Męcińskich.

⁹⁴ Niewyjaśniona bliżej placówka paulinów przy k-le paraf. Wniebozięcia M. B., zniesiona ok. 1863 r. Por. *Katalog kościołów i duchowieństwa diec. częstochowskiej za r. 1968*, Częstochowa 1968 s. 235.

niewątpliwie liczbę domów rezydencjalnych i kapelańskich. Pozwola przy tym ustalić wiele nazwisk paulińskich fundatorów i budowniczych kościołów oraz obiektów użyteczności publicznej.

Na koniec chcę się usprawiedliwić, że świadomie najmniej miejsca poświęciłem czasom współczesnym, mimo że ogrom faktów znanych już z autopsji narzucał wiele materiału, w świetle którego można byłoby oceniać prężność współczesnego zakonu i jego rozwój. Pisać o tym w dobie krystalizacji i soborowej odnowy nie jest rzeczą łatwą. Historycy zajmą się kiedyś tym okresem, ocenią zamiary i ducha odnowy oraz wyciągną niewątpliwie wnioski z działalności prowincji w ciągu sześciu wieków jej istnienia.

S. MAŁGORZATA SZMIDT ŚL. M.

UWAGI NA TEMAT HISTORII O CHWALEBNYM ZMARTWYCHWSTANIU PAŃSKIM MIKOŁAJA Z WILKOWIECKA

Jedynym zachowanym w całości dramatem religijnym z XVI wieku jest *Historia o chwalebnym Zmartwychwstaniu Pańskim*. Nie pozbawiona walorów artystycznych stanowi najcenniejszą pozycję polskiej literatury dramatycznej tego okresu. Zwano ją krótko *Dialogiem Częstochowskim* albo *Misterium Częstochowskim*, rozumiejąc przez to jedno i to samo misterium paschalne Mikołaja z Wilkowiecka, przełożonego Ojców Paulinów w Krakowie na Skalce, później prowincjała zakonu w Częstochowie¹.

*Historia o chwalebnym Zmartwychwstaniu Pańskim*² została skomponowana z fragmentów Ewangelii przeplatanych tekstami liturgicznymi, pieśniami kościelnymi i tekstem poetyckim autora, który tak dobierał i koordynował podania ewangeliczne, by całość

¹ Mikołaj z Wilkowiecka, albo Wilkowiecko, był cenionym kaznodzieją i pisarzem religijnym w zakonie św. Pawła. Działalność jego przypada na wiek XVI. Obszerny rys biograficzny oraz charakterystykę jego działalności przedstawił ks. Jan Związek w artykule: *Życie i działalność Mikołaja z Wilkowiecka*, „Czest. Wiad. Diec.” 1967, nr 4/5, s. 110—120; oraz *Mikołaj z Wilkowiecka i jego działalność kaznodziejsko-literacka*, „Studia Historyczne”, t. I, Lublin KUL s. 9—106.

² Wydania dramatu: *Mikołaja z Wilkowiecka Historia o chwalebnym Zmartwychwstaniu Pańskim*. Wydał S. Windakiewicz, Kraków 1893; J. Lewański: *Dramaty Staropolskie*, Antologia, Warszawa 1959, t. 2, s. 285—355. Podstawą obydwu edycji jest unikat Biblioteki Kórnickiej sygn. Cim. O. 496. Istnieje obszerna literatura przedmiotu spowodowana ogłoszeniem szesnastowiecznej redakcji misterium. Rozważania uczonych skupiają się wokół kilku zagadnień. Ważniejsze z nich to: sprawa przekazów drukowanych i kopii rękopiśmiennych z XVII i XVIII w. świadczących o wielkiej recepcji *Historii*, następnie próba ustalenia rodowodu tekstu i jego filiacji z widowiskami paschalnymi obcymi. Najwięcej miejsca poświęcono sprawie autorstwa. Wypowiedzi na ten temat można zgrupować na dwóch przeciwnych stanowiskach: oponentów Mikołaja z Wilkowiecka oraz uznających autorstwo zakonika częstochowskiego. Dyskusja nie zakończyła się i nadal zachowała swoją aktualność. Ostatnio zabrał głos w tej sprawie Jan Okoń: *Spór o autorstwo Historii o chwalebnym Zmartwychwstaniu*, w: „Prace historycznoliterackie”, Kraków 1968 z. 14, s. 24—40. Porządkując zagadnienie autorstwa polskiego misterium, nakreślił zasadnicze rysy dotychczasowej dyskusji. Wydaje się, że wobec faktu szesnastowiecznego druku z nazwiskiem autora, nie ma podstaw do wątpliwości, tym bardziej że nie znalazły się żadne dowody, które mogłyby przeczyć tezie o autorstwie Mikołaja z Wilkowiecka.